

มุมมองและข้อเสนอแนะของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เรื่องบทบาทและสถานะ ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย

ณัฏยา สุขสงวน*

คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันที่รับบทความ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2564

วันที่แก้ไขบทความ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564

วันที่ตอบรับบทความ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดทางการเมืองของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ในการแสวงหาความหมายใหม่ของประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับประเทศไทยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ผ่านการศึกษามุมมองและการตีความประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และศึกษาข้อเสนอแนะเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยไทย โดยใช้วิธีการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล (Political Thought) ที่มุ่งวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทางการเมืองในประเด็นหนึ่งๆ ซึ่งบุคคลได้ไตร่ตรองแล้วนำเสนอออกมาในช่วงที่บุคคลนั้นครุ่นคิดเกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางการเมือง ผลการศึกษาพบว่า ความคิดทางการเมืองของเอนกเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยไทยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 งานเขียนระยะแรกของเอนกเน้นเสนอการสร้างประชาธิปไตยด้วยหลักการแบบตะวันตก เอนกกล่าวถึงบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยอยู่บ้าง เขาต้องการให้รักษากรมมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐและระบอบกษัตริย์ไว้ โดยเดินคู่ไปกับระบอบประชาธิปไตย แต่ไม่มีข้อเสนอแนะที่ชัดเจนถึงบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยไทย, ระยะที่ 2 หลังเกิดปรากฏการณ์ทักษิณ-ประชานิยม เอนกให้ข้อเสนอแนะถึงการให้บทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยผ่านการใช้ระบอบผสม (Mixed Regime) โดยพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นเอกบุรุษที่ต้องมีบทบาทในการถ่วงดุลระบอบประชาธิปไตย, และระยะที่ 3 เอนกเสนอให้มีบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย โดยเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างประชาธิปไตยที่มีลักษณะเฉพาะของไทย เป็นประชาธิปไตยไทยในรูปแบบระบอบผสมผสาน (Mixed Regime) เพื่อให้สอดคล้องกับคูลงคำและคูลงทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของสังคมไทย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเอกบุรุษ (The One) ในระบอบผสมผสาน

คำสำคัญ: เอนก เหล่าธรรมทัศน์; ความคิดทางการเมือง; ประชาธิปไตย; สถาบันพระมหากษัตริย์; การเมืองไทย

* ผู้รับผิดชอบบทความ: tong_trio@hotmail.com

DOI: 10.14456/tujournal.2023.1

Anek Laothamatas's Perspectives and Suggestions about the Status and Roles of the Monarchy in Thai Democracy

Nattaya Suksanguan*

Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

Received 26 August 2021

Received in revised 14 November 2021

Accepted 31 December 2021

Abstract

The article aims to study Anek Laothamatas's political thoughts in search of the new meaning of democracy for Thai politics, that correlate with the status and roles of the monarchy in Thai democracy, through perspectives and interpretations relating to the monarchy in Thai political history. This article also studies Anek's suggestions about the status and roles of the monarchy in Thai democracy. This research applies the methodology of political thought to study and analyze the political ideas in some issues on one's person that have already thought and presents publicly his ideas. The study indicates that Anek's political thoughts on the status and roles of the monarchy in Thai democracy are publicly divided into three periods. In the first period, Anek's writings before 2006 presented ways of democratic development for Thailand based on principles of Western democracy, and also mentioned about the status and roles of the king and the monarchy in Thai political history. He intended to preserve the king as head of state and together with the monarchy, but he understated some clear recommendations on those issues. Secondly, along with the rise of "Thaksin-Prachaniyom" – the populist policies widely implemented by Prime Minister Thaksin Shinawatra – Anek recommended giving the status and roles of the king and the monarchy in Thai democracy through "the Mixed Regime". The king and the monarchy have the status of "the one" for the purpose of balancing power with other elements of democracy. Lastly, Anek approves giving the status and roles of the king and the monarchy as one of the components of the unique Thai democracy. He also recommends instituting and developing Thai democracy in the form of 'the Mixed Regime', in which the king and the monarchy have the status as "the one", in order to harmonize with the genuine power and culture of Thailand.

Keywords: Anek Laothamatas; Political Thought; Democracy; The Monarchy; Thai Politics

* Corresponding author: tong_trio@hotmail.com

DOI: 10.14456/tujournal.2023.1

บทนำ

ด้วยสภาวะการณ์ของการเมืองและสังคมไทยในปัจจุบันมีการวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างกว้างขวางและเปิดเผย โดยเฉพาะเรื่องบทบาทและสถานะในทางการเมืองไทย แบบที่ไม่เคยปรากฏในยุคการเมืองไทยร่วมสมัย ทำให้เรื่องดังกล่าวเป็นประเด็นที่วงวิชาการ โดยเฉพาะด้านรัฐศาสตร์ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงในการศึกษาและทบทวนอีกครั้งภายใต้บริบทของประเทศและโลกที่เปลี่ยนแปลงไปได้ โดยหนึ่งในวิธีการศึกษาคือการศึกษาความคิดทางการเมืองของนักคิดนักวิชาการที่ได้ติดตามและให้ข้อเสนอแนะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิพากษ์วิจารณ์นี้มาก่อน

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความคิดทางการเมืองของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ในการแสวงหาความหมายใหม่ของประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับประเทศไทย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งรวมความถึงองค์พระมหากษัตริย์ สถาบันพระมหากษัตริย์ และส่วนใดส่วนหนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในประชาธิปไตยของไทย ผ่านการศึกษามุมมองและการตีความสถานการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และการศึกษาข้อเสนอแนะในเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย ที่เอนกได้เผยแพร่ผ่านงานเขียนตั้งแต่งานเขียนแรกถึงงานเขียนล่าสุดเมื่อต้นปี 2563 เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความคิดทางการเมืองของเอนกในเรื่องดังกล่าว รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงท่ามกลางประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่แปรเปลี่ยนไปกระทั่งปัจจุบัน

การวิจัยในบทความนี้ใช้วิธีการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล (political thought) ที่มุ่งวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทางการเมืองในประเด็นหนึ่ง ๆ ซึ่งบุคคลได้ไตร่ตรองแล้วนำเสนอออกมาในช่วงที่บุคคลนั้นครุ่นคิดเกี่ยวกับประเด็นปัญหารากฐานของการเมือง แนวความคิดทางการเมืองของบุคคลอาจเกิดจากมโนคติ การนึกคิดตามจุดยืนความเชื่อส่วนตัว เกณฑ์การจัด จำแนก แยกแยะหรือตัดสินคุณค่า หรือวิธีคิดใด ๆ ที่มีผลต่อการกำหนดความหมายของเรื่องทางการเมืองที่บุคคลผู้นั้นกำลังตรึกตรอง นักคิดทางการเมืองอาจเป็นผู้ที่มุ่งความสนใจและมุ่งมั่นครุ่นคิดโดยยึดติดอยู่กับกรอบระเบียบทางการเมืองชุดหนึ่งๆ หรือนโยบายทางการเมืองอย่างหนึ่งเป็นการเฉพาะ มุ่งสร้างคำอธิบายรองรับสนับสนุนหรือปกป้องคติความเชื่อที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคงในสังคม หรือมุ่งวิพากษ์โต้แย้งและตั้งคำถามต่อกระแสภูมิปัญญา ความรู้ที่ยึดถือแพร่หลายในสังคมขณะนั้น รวมถึงนำเสนอมุมมองคำอธิบายใหม่ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูลในงานนี้ใช้ 2 วิธีควบคู่กัน ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด (close textual analysis) เป็นการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคลซึ่งปรากฏผ่านรูปแบบการนำเสนอในหลากหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นในเนื้อหาของข้อเขียน บทบันทึก บทประพันธ์

บทความ หนังสือ คำให้สัมภาษณ์ คำบรรยาย รวมถึงคำกล่าวปราศรัยต่อสาธารณะ การวิเคราะห์เนื้อหาของตัวบทความคิดทางการเมืองมุ่งค้นหาแนวคิดสำคัญ คำและภาษาทางการเมือง รวมถึงคำจำกัดความ ความหมายและคำอธิบายในเรื่องหนึ่งๆ ที่ผู้เขียนพยายามจะสื่อสารกับบุคคลอื่นในสังคม และ 2) การวิเคราะห์บริบท (contextual analysis) มุ่งศึกษาความคิดทางการเมืองโดยเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์บริบทแวดล้อมตัวบุคคลผู้นำเสนอความคิดทางการเมือง นับตั้งแต่บริบทยุคสมัยและสถานที่ ชีวประวัติ ภาษาและวิถีคิด วัฒนธรรม ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจและสังคม ในห้วงเวลาที่มีการเขียนตัวบทความคิดทางการเมืองนั้นๆ ขึ้นมา รวมถึงการวิเคราะห์เหตุการณ์และกระแสแนวคิดสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนหน้านั้นด้วย

การศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคลในที่นี้ มุ่งให้ความสำคัญกับบริบทแวดล้อมทางสังคม การเมืองและภูมิหลังช่วงชีวิต ในฐานะปัจจัยมีความสำคัญต่อการศึกษา ทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองของบุคคลผู้นำเสนอความคิดทางการเมืองที่ถูกศึกษา บนฐานคติที่ว่า นักคิดแต่ละคน ไม่ว่าจะมีความคิดที่เป็นนามธรรมมากสักเพียงใด ย่อมได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมต่างๆ ในยุคสมัยของตนอย่างเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การทำความเข้าใจว่า เพราะเหตุใดนักคิดคนหนึ่งจึงเขียนงานทางความคิดออกมาอย่างที่ปรากฏ ผู้ศึกษาจำเป็นต้องรู้ถึงสภาพเงื่อนไขทางการเมืองและสังคมในช่วงเวลาที่นักคิดเหล่านั้นเขียนงานของตนขึ้น อีกทั้งยังต้องรู้เกี่ยวกับบริบทของประเทศที่นักคิดแต่ละคนอาศัยอยู่ รวมไปถึงกระแสการโต้แย้ง ถกเถียงในเรื่องต่างๆ ที่ปรากฏในเวลานั้นและย้อนกลับไปก่อนหน้านั้นด้วย (Pocock, 2009, pp. 3-20)

การศึกษาความคิดทางการเมืองของเอนกมีความน่าสนใจ เพราะในช่วงชีวิตของเขา ได้ผ่านเหตุการณ์สำคัญของการเมืองไทยร่วมสมัย และได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับโดยตรงในหลายเหตุการณ์ ดังจะกล่าวในส่วนของชีวประวัติของเอนก นอกจากนั้น เอนกยังเป็นนักคิด นักวิชาการที่มีพื้นฐานทางรัฐศาสตร์ เป็นที่ยอมรับ เขาตั้งใจสร้างและเผยแพร่ข้อเสนอแนะทางวิชาการและทางความคิดผ่านรูปแบบการนำเสนอหลากหลายลักษณะ โดยเฉพาะงานเขียน ในการสร้างประชาธิปไตยที่ตั้งมั่นให้กับประเทศไทยอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยด้วย

บทความนี้จะนำเสนอโดยเริ่มจากการกล่าวถึงกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของเอนกในบทความนี้ ได้แก่ แนวคิดเรื่อง Mixed Constitution จากนั้น จะกล่าวถึงชีวประวัติของเอนกโดยสังเขป เพื่อให้เห็นถึงชีวิตของเอนกในบทบาทต่างๆ และการผลิตงานเขียนสำคัญ ท่ามกลางบริบทของประวัติศาสตร์การเมืองไทย บริบทแวดล้อมตัวเอนก และจะนำเสนอความคิดทางการเมืองของเขาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย ด้วยการศึกษามุมมองและการตีความสถานการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของเอนก และการศึกษาข้อเสนอแนะในเรื่อง

บทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยที่อยู่ในงานเขียนของเขา
สุดท้าย จะนำเสนอบทสรุป

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา: แนวคิดเรื่อง Mixed Constitution

ในโลกตะวันตกมีนักคิดและนักทฤษฎีจำนวนมากที่สร้างคำอธิบายเพื่อบอกว่าระบอบ
การเมือง “ที่ดี” ควรเกิดจากการผสมผสานการใช้อำนาจร่วมกันของทั้ง 3 สดมภ์ (element)
หลักที่มีอยู่ในทุกระบอบการเมือง นั่นคือ คนๆ เดียว (the one) คณะบุคคล (the few) และ
มหาชน (the many) รวมเข้าไว้ด้วยกัน และจารีตของคำอธิบายเช่นนี้ในโลกตะวันตกจะเป็นที่รู้จัก
กันภายใต้แนวคิดที่เรียกว่า “การปกครองแบบผสม” (mixed constitution) (Morrow, 2005,
pp. 227-247) ซึ่งเป็นแนวคิดที่อยู่ตรงข้ามกับระบอบการปกครองแบบบริสุทธิ์ (pure form) เพราะ
หากจำแนกการปกครองที่มีอยู่ในโลกออกเป็นประเภทต่างๆ ตามจำนวนผู้ปกครองแล้ว ย่อมพบว่า
ระบอบการปกครองในโลกอาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ การปกครองที่อำนาจอยู่ในมือคน ๆ
เดียว การปกครองที่อำนาจอยู่ในมือคณะบุคคล และการปกครองที่อำนาจอยู่ในมือมหาชน ซึ่งการ
จัดประเภทรูปแบบการปกครองในลักษณะนี้เรียกว่า การแบ่งด้วยตัวแบบบริสุทธิ์ (pure form)
ซึ่งวางอยู่บนฐานคติที่เชื่อว่า มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถือครองอำนาจทางการเมืองทั้งหมดอยู่เพียงฝ่าย
เดียวในทุกระบอบ ในขณะที่แนวคิดเรื่องการปกครองแบบผสมจะมองว่า รูปแบบการปกครองที่ดี
และสามารถเป็นจริงได้ในทางปฏิบัติจำเป็นจะต้องมีการผสมผสานการใช้อำนาจระหว่าง
องค์ประกอบ (element) 3 ประการร่วมกัน นั่นคือ องค์ประกอบที่อำนาจอยู่ในมือคนๆ เดียว
องค์ประกอบที่อำนาจอยู่ในมือคณะบุคคล และองค์ประกอบที่อำนาจอยู่ในมือมหาชน ไม่ว่าจะ
ผสมผสานนั้นจะอยู่ในรูปของการหลอมรวมความสุดโต่งขององค์ประกอบเหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน
เพื่อให้อยู่ในระดับกลาง ๆ แทนที่จะเป็นผลโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างสุดโต่ง หรือจะอยู่ใน
รูปของการจัดวางสถาบันทางการเมืองเพื่อให้ผลประโยชน์ส่วนตัวของแต่ละฝ่ายมีช่องทางในการ
ใช้ความเห็นแก่ตัวของแต่ละฝ่ายมาคอยกำกับกันและกัน ภายใต้ช่องทางที่สถาบันทางการเมืองเปิด
โอกาสเอาไว้ (Atkins, 2013, pp. 80-119)

ชีวประวัติของเอนก เหล่าธรรมทัศน์

เอนกเกิดวันที่ 20 มกราคม 2497 ที่ตำบลสบตุ๋ย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จากปี 2497
จนถึงปัจจุบันเป็นช่วงเวลาสำคัญของประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัย ที่ชีวิตของเอนกได้
ติดตาม คลุกคลีและเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่บ่อยครั้ง ครอบครัวของเอนกเป็นนายทุนเงินซื้อตั้งใน
ภาคเหนือ ทำธุรกิจโรงสีข้าวและค้าข้าว ฐานะทางบ้านจึงค่อนข้างร่ำรวย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์,
การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 เมษายน 2562)

บริบทรอบตัวของเอนกตอนเด็กที่จังหวัดลำปาง ยังมีคนยากจนอยู่เยอะ ยังไม่มีน้ำประปา ใช้แต่น้ำบาดาล ส่วนไฟฟ้าก็มีใช้แต่ในเมือง ขนบกับเมืองของจังหวัดลำปางแยกขาดจากกันชัดเจน เพราะไม่มีถนนที่เป็นทางเข้าสู่ชนบท (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 37)

ชั้นประถมศึกษา เอนกเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ลำปาง จนถึง ม.ศ. 3 เอนกเป็นนักเรียนที่เรียนดีมาก ที่นี่เปรียบเสมือนแม่คนแรกในทางสติปัญญาของเขา ทำให้เขาได้สะสมวิชา ความรู้ ทักษะ และวิธีคิดที่สำคัญเพื่อนำไปใช้ในการเรียนต่อที่กรุงเทพฯ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 เมษายน 2562)

เอนกเป็นคนที่มีรักการอ่านหนังสือมาตั้งแต่วัยเด็ก เขาเติบโตมาด้วยกันอ่าน หนังสือประเภทที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของเอนกมากที่สุด ได้แก่ หนังสือประเภทพงศาวดาร ประวัติศาสตร์ ชีวิตประวัติบุคคลสำคัญและมหาบุรุษ ในวัยเด็ก เอนกใฝ่ฝันที่จะเป็นมหาบุรุษ เช่น อเล็กซานเดอร์ มหาราช นโปเลียน หรือประธานาธิบดีอับราฮัม ลินคอล์น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 12-13) ด้วยความชอบอ่านหนังสือประเภทนี้ทำให้เขาสนใจเรื่องบ้านเมืองและการเมืองตั้งแต่เด็ก (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 27 เมษายน 2562)

เมื่อจบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในปี 2513 เอนกได้เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ในชั้น ม.ศ 4 - 5 ปี (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 129) แม้ว่าเอนกไม่ชอบวิชา คำนวณและวิทยาศาสตร์ แต่ด้วยความที่เขาเป็นคนเรียนเก่ง จึงเรียนสายวิทย์และเขาก็สามารถเรียนได้ดี เมื่อเรียนจบ เอนกสอบได้คะแนนเป็นที่ 1 ของโรงเรียน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 136-137)

เอนกเลือกสอบเข้าเรียนที่คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยความประทับใจ จากนวนิยายเรื่อง “เขาชื่อกานต์” ของสุวรรณี สุคนธา เป็นเรื่องของหมอต่างจังหวัดคนหนึ่งทีเก่งและมีอุดมการณ์ช่วยเหลือสังคม เขามุ่งหวังว่า เมื่อเรียนแพทย์จบแล้วจะมีโอกาสไปใช้ชีวิตและทำงานตาม อุดมการณ์ในชนบทเหมือนหมอกานต์ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 21) นอกจากนั้น ค่านิยมของคนเรียนเก่งที่ต้องสอบเข้าเรียนแพทย์และการสนับสนุนจากครอบครัวทำให้เขาสอบเข้าเรียนแพทย์ เอนกสอบติดคณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี 2515 การเรียนที่นี้ลิขิตชีวิตเขาให้ได้ เจอสิ่งต่างๆ และเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในชีวิต (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 102-103)

ระหว่างเรียนที่นี้ เอนกได้ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ มากมาย เช่น การออกค่ายพัฒนาชนบท เขาเป็นนักกิจกรรมตั้งแต่อยู่ชั้นปีที่ 1 เขามีความคิดอยากต่อสู้เพื่อบ้านเมืองและต้องการเสียสละต่อ สังคมตามยุคสมัยของนิสิตนักศึกษารุ่นนั้น เมื่อมีโอกาสเดินขบวนทางการเมือง เขาก็เข้าร่วมด้วย รวมถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งเป็นการเดินขบวนเพื่อต่อต้านรัฐบาลเผด็จการด้วย ในขณะนั้น เอนกเรียนอยู่ชั้นปี 2 โดยก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลา บรรยายภาศความขัดแย้งระหว่างผู้มีอำนาจรัฐกับ

นักศึกษาและประชาชนเกิดขึ้นอย่างหนัก 2 ปีแรกของการเป็นนิสิตแพทย์ของเอนก เขาตื่นตัวไปกับเหตุการณ์ภายนอกมหาวิทยาลัยและเริ่มสนใจทฤษฎีทางสังคมและการเมืองอย่างจริงจัง

จากเหตุการณ์ 14 ตุลา ทำให้คนหนุ่มสาวในยุคนั้นเริ่มมองเห็นว่า ประชาชนเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมได้จริงและมีบทบาททางการเมืองได้จริง เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ทำให้นักศึกษาเริ่มออกจากกรุงเทพฯ เพื่อไปเรียนรู้ชีวิตในต่างจังหวัดและไปเผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตยให้คนในชนบท ทำให้เอนกยิ่งคิดที่จะทำงานเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม เขาจึงออกค่ายอาสาพัฒนาชนบทอย่างต่อเนื่อง เอนกยังได้ไปฝึกงานแพทย์ในชนบทด้วย เมื่อเวลาผ่านไป ความคิดความอ่านของเอนกก็เอนเอียงไปทางซ้ายและเป็นนักเคลื่อนไหวยิ่งขึ้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 22-23)

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา ยิ่งก่อให้เกิดการกระจ่ายความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยไปในหมู่นักศึกษาและประชาชนในระดับที่กว้างขวาง เห็นได้จากเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น การที่นักศึกษาได้ออกไปเผยแพร่ประชาธิปไตยในต่างจังหวัด มีการเรียกร้องในเรื่องความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนและการให้ความสำคัญกับประชาชน เป็นต้น นับเป็นการให้การศึกษากับประชาชนและเป็นการกระจ่ายความคิดเรื่องสิทธิและเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย และมีผลกระทบต่อการศึกษาและความคิดของประชาชน (วิทย์กร เชียงกุล, 2538, น. 138)

ในขณะนั้น ความคิดฝ่ายซ้ายเริ่มเข้าเกาะกุมนิสิตนักศึกษา เริ่มเกิดหนังสือพิมพ์ของฝ่ายซ้ายออกเผยแพร่และเป็นที่ยอมรับ เพราะนำเรื่องที่เคยถูกปกปิดในสังคมออกเปิดเผย ในขณะที่นิสิตนักศึกษาและประชาชนส่วนหนึ่งเริ่มมีความคิดที่เป็นซ้ายเพิ่มขึ้น เมื่อสหรัฐอเมริกาแพ้สงครามในเวียดนามในปี 2518 ทำให้แนวคิดคอมมิวนิสต์ยิ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วในไทย รัฐบาลและทหารไทยจึงตื่นตระหนกกับการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ อีกทั้งยังกังวลกับการที่กลุ่มนิสิตนักศึกษามีเสรีภาพและการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพิ่มขึ้นจากอดีตเป็นอันมากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา รัฐบาลจึงต้องหยุดยั้งการแพร่ขยายของแนวคิดคอมมิวนิสต์เพื่อความมั่นคงของรัฐ ทำให้มีมาตรการเผด็จการและปราบปรามผู้ที่มีแนวคิดเป็นคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง ซึ่งรวมถึงกับกลุ่มนิสิตนักศึกษาด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 เมษายน 2562)

สุจิต บุญบงการ กล่าวว่า การขยายตัวของความคิดแบบสังคมนิยมในไทย แท้จริงแล้วเกิดขึ้นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา แนวคิดสังคมนิยมก็แบ่งบานและทะลักเข้าไปสู่ขบวนการนิสิตนักศึกษา นักวิชาการและนักการเมืองจำนวนหนึ่ง บุคคลเหล่านี้ได้แรงบันดาลใจให้แนวคิดสังคมนิยมแพร่หลายในสังคมไทย โดยเน้นความเป็นธรรมในสังคม กระตุ้นปลุกเร้าให้กรรมกรในเมืองและชาวบ้านชาวไร่ในชนบทลุกขึ้นสู้เพื่อสิทธิและผลประโยชน์ของตน ล้มล้างการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนและเจ้าของที่ดิน และมีกรกดดันรัฐบาลให้ปฏิรูปสังคมในด้านต่างๆ (สุจิต บุญบงการ, 2561, น. 54-62)

นับแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลา ที่การเคลื่อนไหวทางการเมืองได้แพร่ขยาย มีการข่มขู่ประชาชนที่มีความคิดไปทางฝ่ายซ้ายด้วย แต่ทว่านิสิตนักศึกษาที่เป็นฝ่ายซ้ายกลับเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จากการทำงานของกลุ่มแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) และกลุ่มของพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย เมื่อเอนกเรียนอยู่ชั้นปีที่ 3-4 ความคิดแบบฝ่ายซ้ายของเขาขยายตัวขึ้นกว่าเดิม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 เมษายน 2562)

ปี 2518 เอนกลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นนายกสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สจม.) ในนามของพรรคจุฬาประชาชน ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายซ้ายในขณะนั้น เอนกชนะการเลือกตั้งและทำให้เขาเป็นนายกสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สจม.) ตั้งแต่ต้นปี 2519 ในยุคที่เอนกเป็นนายก สจม. สถานการณ์การเมืองภายนอกมหาวิทยาลัยตึงเครียดขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในเรื่องการเดินทางกลับมาประเทศไทยของจอมพลถนอม กิตติขจร เอนกขึ้นเป็นนิสิตแพทย์ชั้นปีที่ 5 ในเดือนมิถุนายน 2519 และเขาได้รับพระราชทานปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต ซึ่งเป็นปริญญาตรีให้กับนักเรียนแพทย์ที่สำเร็จการศึกษาในปีที่ 4 ก่อนที่อีกสามเดือนจะเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่เปลี่ยนชีวิตของเอนกตลอดไป (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 22-27)

เหตุการณ์ 6 ตุลา เกิดขึ้นในขณะที่มีการชุมนุมของขบวนการนักศึกษาเพื่อต่อต้านการกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอมในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จากนั้น มีพนักงานการไฟฟ้าที่จังหวัดนครปฐมถูกสังหารด้วยการแขวนคอ จึงเป็นที่มาของการแสดงละครล้อเลียนทางการเมืองในมหาวิทยาลัย จนถูกกล่าวหาว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและสามารถจุดกระแสความเกลียดชังขบวนการนักศึกษาและประชาชนจนเกิดเป็นโศกนาฏกรรม (ชาวนิวทรี เกษตรศิริ, 2556, น. 235)

ในเช้ามีดวันที่ 6 ตุลา มีการล้อมปราบนิสิตนักศึกษาและประชาชนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กว่า 5,000 คนอย่างรุนแรงด้วยกลุ่มของตำรวจตระเวนชายแดน หน่วยคอมมานโด หน่วยปฏิบัติการพิเศษ (นปพ.) สันติบาล ตำรวจท้องที่ ตำรวจน้ำ ลูกเสือชาวบ้าน นวพลและกระต๊องแดง ภายใต้คำสั่งของวิถุยานเกราะของกองทัพไทย (ยุกติ มุกดาวิจิตร และคณะ, 2561, น. 100) มีนิสิตนักศึกษาเสียชีวิตจำนวนมากหรือถูกจับกุม แขนงนิสิตนักศึกษาหลายคนถูกจับเข้าคุกหรือหนีเข้าป่าไปต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับพคท. เอนกไม่ได้อยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเวลาที่มีการล้อมปราบ แต่เขาก็โดนออกหมายจับในฐานะแกนนำนิสิตนักศึกษาด้วย เอนกได้หลบหนีอยู่ในกรุงเทพฯ ไม่นานนัก ในที่สุด เขาได้ตัดสินใจหนีเข้าป่าไปต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับพคท. เป็นนักปฏิวัติอย่างเต็มตัว (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 28)

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) คือพรรคที่สู้ด้วยกำลังอาวุธ มุ่งล้มการปกครองของรัฐที่เป็นอยู่ ล้มอำนาจรัฐ และปฏิวัติเปลี่ยนแปลงประเทศให้การปกครองแบบคอมมิวนิสต์ที่ทุกคนเท่าเทียมกันอย่างประเทศต้นแบบ คือ จีน พคท. ตั้งฐานที่มั่นไว้ในป่าและมีการทำงานในเมือง

(เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 28) ขณะนั้น เอนกไม่รู้สึกลัวหวาดกลัวกับการหลบหนีเข้าป่า แม้เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในชีวิต เขารู้สึกเศร้าและเจ็บปวดกับเหตุการณ์ 6 ตุลา ที่เพิ่งเกิดขึ้น เพราะมีคนจำนวนมากไม่น้อยที่ต้องบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ที่เหลือก็ไม่รู้ว่าจะมีชีวิตอย่างไรในสถานการณ์บ้านเมืองที่ผันผวน ดังนั้น เขาก็ฮึดสู้และเห็นว่าจำเป็นต้องต่อสู้ต่อไป (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 31-32)

เริ่มแรก เอนกได้เข้าไปอาศัยอยู่กับค่ายของพคท. บริเวณรอยต่อระหว่างจังหวัดพัทลุง ตรัง และสตูลอยู่ประมาณ 2 ปีเศษ เขาได้รับหน้าที่เป็นหน่วยวิเคราะห์สถานการณ์และอยู่ในหน่วยของโรงเรียนการเมือง เอนกยังทำหน้าที่เป็นฝ่ายคุมทิศทางคอลัมน์การเมืองของหนังสือพิมพ์ตะวันแดงที่ผลิตขึ้นสำหรับแจกจ่ายให้คนในเมืองอ่านเพื่อเผยแพร่แนวคิดของพรรค เอนกได้เรียนรู้และเข้าใจความคิดแบบคอมมิวนิสต์อย่างจริงจังตอนอยู่ในป่ากับพคท. นี้เอง ซึ่งเป็นความคิดคอมมิวนิสต์ในแบบจีน เขาได้เรียนรู้พัฒนาการของความคิดฝ่ายซ้าย ที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือประชาชนในชนบท พคท. มองว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมต้องทำโดยนักปฏิวัติ ต้องต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมแบบถอนรากถอนโคน ล้มระบอบทุนนิยมและสร้างการปกครองแบบสังคมนิยม และนำไปสู่การเป็นสังคมคอมมิวนิสต์ในที่สุด หลังจากนั้น เอนกได้ย้ายมาอยู่ในป่าภาคเหนืออีกประมาณ 2 ปีเศษ บริเวณจังหวัดน่านตรงชายแดนที่ติดกับลาว เพราะได้มีการเปิดฐานที่มั่นของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) ในสถานการณ์สู้รบที่บริเวณนี้ เอนกได้รับมอบหมายให้ช่วยงานในการจัดทำหนังสือพิมพ์อริปไตย ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของศนท.

เอนกหลบซ่อนตัวอยู่ในป่ากับค่ายของพคท. รวมกว่า 4 ปี กระทั่งถึงยุคที่พคท. อ่อนกำลังลง ต้นปี 2524 นิสิตนักศึกษาที่เข้าไปอยู่ในป่าได้กลับออกจากป่าคืนสู่สังคมปกติเป็นจำนวนมากกว่าครึ่งของทั้งหมด เอนกถึงเลและสับสนอยู่มาก แต่สุดท้าย เขาก็ได้ตัดสินใจออกจากป่าอย่างถาวร เพราะความคิดและความเชื่อในอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของเขาคลายตัวลงแล้ว เขาเห็นว่าอุดมการณ์นี้ที่เขาเคยยึดถือ ไม่สามารถเป็นทางออกของตัวเองและประเทศชาติได้อย่างแท้จริง

หลังจากออกจากป่า เอนกได้ใช้เวลาในการขบคิดและไตร่ตรองเรื่องชีวิตของตนเอง สุดท้ายเขาตัดสินใจไม่กลับไปเรียนแพทย์ต่อให้จบ และเปลี่ยนสายการศึกษาโดยมุ่งหน้าไปเรียนด้านรัฐศาสตร์ สหรัฐอเมริกา เพราะเขาต้องการเรียนรู้ว่าชาติตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกามีความคิดทางการเมืองอย่างไร (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11-12 เมษายน 2562)

การศึกษาในสาขารัฐศาสตร์ที่สหรัฐอเมริกาถือเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตนักวิชาการของเอนกที่สนใจประชาธิปไตยแบบตะวันตก ต้นปี 2525 เขาเริ่มเรียนรัฐศาสตร์ในระดับประกาศนียบัตรที่วิทยาลัยชาร์ลสตัน จากนั้น เขาได้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยจอร์เจียเป็นเวลา 2 ปี ระหว่างปี 2525–2527 (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 93) และเรียนต่อระดับปริญญาเอกในสาขารัฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบียทันที เขาเรียนจบในปี 2532 เขาได้ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับพลังนอก

ระบบราชการ โดยเฉพาะพลังของสมาคมธุรกิจในการเมืองไทย เอนกเสนอว่า ประชาธิปไตยของไทยได้ออกจากระบอบอำมาตยาธิปไตย (bureaucratic polity) แล้วด้วยพลังนอกระบบราชการ ดุษฎีนิพนธ์ของเขาเป็นผลงานที่ดีเยี่ยมและได้รับการตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Westview Press ของสหรัฐอเมริกา ดุษฎีนิพนธ์นี้ได้สร้างชื่อเสียงให้กับเอนก ทำให้เขาเริ่มเป็นที่รู้จักในวงการวิชาการนานาชาติ เขาจึงได้รับเชิญให้สอนวิชาเศรษฐกิจการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบียหลังจากจบการศึกษา (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2548, น. 33; 2560, น. 95; การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มกราคม 2562) นอกจากนี้ เขายังที่ปรึกษาทางวิชาการของธนาคารโลกอีกด้วย

ขณะที่สหรัฐอเมริกา เอนกได้ศึกษางานเขียนทางรัฐศาสตร์ที่หลากหลายทางอุดมการณ์และสำนักคิดทางการเมือง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มกราคม 2562) นับตั้งแต่ที่เขาไปเรียนที่สหรัฐอเมริกาจนถึงกลับไทย ประเทศไทยอยู่ภายใต้รัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีระหว่างปี 2523-2531 เป็นยุคแห่งการประนีประนอมระหว่างฝ่ายราชการและทหารกับนักการเมือง และตั้งแต่ปี 2531 เป็นยุคของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี นับเป็นนายกรัฐมนตรีที่มาจากการเลือกตั้งเป็นครั้งแรกหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา 19 ซึ่งเป็นสัญญาณที่บ่งชี้ว่า การเมืองไทยได้มีพัฒนาการครั้งสำคัญในระบอบประชาธิปไตย

ปี 2533 เอนกได้กลับประเทศไทยเพื่อเป็นอาจารย์ประจำที่คณะรัฐศาสตร์ สาขาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อเขาอายุได้ 36 ปี ในระยะนี้ เอนกเริ่มผลิตงานเขียนเป็นภาษาไทย เล่มที่สำคัญ ได้แก่ มือมือถือ: ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับพัฒนาการประชาธิปไตย ในปี 2536 เป็นงานเขียนภาษาไทยเล่มแรกของเขา และสองนคราประชาธิปไตย ในปี 2538

ระหว่างปี 2536 - 2539 เอนกได้เขียนบทความภาษาอังกฤษตีพิมพ์ในหนังสือและวารสารของสำนักพิมพ์ระดับโลกอยู่หลายฉบับ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยในยุคของพลเอกเปรมเป็นนายกรัฐมนตรี ชนชั้นกลางของไทย ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับภาคธุรกิจ, เรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตยกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และอื่นๆ

ในปี 2538 - 2541 เอนกได้เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ระหว่างนั้น เขาได้เดินทางไปร่วมงานกับศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของสิงคโปร์ด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 พฤษภาคม 2562)

ต้นปี 2541 ไปดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์พิเศษและสอนหนังสือในระดับปริญญาโทและเอก วิชาเศรษฐกิจการเมืองไทย ในสถาบันการต่างประเทศระดับสูง (SAIS) ของมหาวิทยาลัยจอห์นส์ ฮอปกินส์ สหรัฐอเมริกา เป็นช่วงเวลาเอนกได้กลับไปใช้ชีวิตเป็นนักวิชาการ ได้คิด ได้อ่าน ได้เขียนและสอนหนังสืออย่างเต็มที่อีกครั้ง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2558, น. 23-30) เรื่องที่เอนกให้ความสนใจเป็นพิเศษในระบอบนั้น ได้แก่ เรื่องชุมชน ประชาสังคม ความเป็นพลเมืองและประชาธิปไตย

ที่เป็นการปกครองตนเอง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2558, น. 158) ในระยะนี้ เขาได้ย้ายจุดเน้นความสนใจทางวิชาการจากเรื่องสมาคมธุรกิจ กลุ่มผลประโยชน์และชนชั้นกลาง ไปสู่เรื่องประชาสังคม การปกครองตนเองและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอันเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตย

กลางปี 2541 เอนกได้กลับไปทำงานที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกครั้ง ไม่นานนัก เขาก็ได้รับการสรรหาให้เป็นคณบดีคณะรัฐศาสตร์และอยู่ในตำแหน่งประมาณ 2 ปี จึงลาออก ในขณะที่เป็นคนบติ เอนกยังได้เขียนหนังสือออกเผยแพร่อีก 4 เล่ม ซึ่งเกี่ยวกับประชาธิปไตยทางตรง การเมืองภาคพลเมือง ภาคประชาสังคมและการเมืองในระดับท้องถิ่น ในเดือนตุลาคม 2543 เอนกได้ลาออกจากราชการที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพื่อไปสมัครรับเลือกตั้งกับพรรคประชาธิปัตย์ เป็นการเดินทางเข้าสู่เวทีการเมืองอย่างเต็มตัว อย่างไรก็ตาม ก่อนที่เอนกจะเป็ นนักการเมืองเต็มตัว เขาได้มีโอกาสไปช่วยงานการเมืองระดับประเทศในฐานะนักวิชาการอยู่เป็นระยะ เช่น เป็นที่ปรึกษาให้กับศาสตราจารย์มารุต บุณนาค ประธานรัฐสภา และวันมูหะมัดนอร์ มะทา รองประธานสภาผู้แทนราษฎร, บุญชู ตริทอง รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย, จาตุรงค์ ฉายแสง รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง และพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 35-36)

ขณะที่เอนกอยู่ในพรรคประชาธิปัตย์ เขาได้ทำงานเป็นฝ่ายวิชาการให้กับพรรค (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 61) ในการเลือกตั้งต้นปี 2544 ซึ่งเป็นการเลือกตั้งครั้งแรกตามรัฐธรรมนูญ 2540 เอนกได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระบบบัญชีรายชื่อของพรรค และได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก แต่ทว่าในการเลือกตั้งครั้งนี้ พรรคไทยรักไทยได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ทำให้ทักษิณ ชินวัตร หัวหน้าพรรคไทยรักไทย ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของการเมืองไทยอย่างมหาศาลภายหลังจากนั้น

หลังจากพรรคไทยรักไทยชนะการเลือกตั้ง เอนกมองว่า พรรคประชาธิปัตย์ต้องทบทวนเพื่อปฏิรูปหรือปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของพรรค เพื่อพลิกตัวเองให้สามารถแข่งขันทางความคิดกับพรรคไทยรักไทยได้ ในมุมมองของเอนก การต่อสู้กับพรรคไทยรักไทย พรรคประชาธิปัตย์จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในพรรคจากที่เป็นแบบตั้งรับทางการเมืองเช่นเดิมก่อนเพื่อผลิตชุดความคิดใหม่ๆ ได้ เอนกเคยเสนอความคิดในการปรับเปลี่ยนพรรคประชาธิปัตย์ให้กับคนในพรรคฟัง แต่ก็ได้รับการปฏิเสธ เมื่อเขาไม่สามารถเสนอแนวคิดเพื่อปรับเปลี่ยนพรรคให้ดีกว่าเดิมได้ ทำให้เขาอึดอัดและเริ่มนึกถึงการปรับเปลี่ยนไปสู่แนวทางใหม่ๆ ทางการเมือง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 95-99)

เอนกมีความคิดเรื่องพรรคทางเลือกที่สามก่อนที่เขาจะลาออกจากพรรคประชาธิปัตย์นานนับปี เขาไม่เชื่อว่าระบบสองพรรคใหญ่จะดีกว่าระบบสามพรรคหรือสี่พรรค (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 101-102) เอนกพบว่า การเมืองไทยมีแนวโน้มแบ่งออกเป็น 2 ขั้วอย่างชัดเจน เขาอยาก

สร้างพรรคทางเลือกที่สามขึ้นเพื่อลงแข่งขันในการเลือกตั้ง และในที่สุดก็เกิดเป็นพรรคมหาชน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 112-125) พรรคมหาชน ได้เปิดตัวในเดือนกรกฎาคม 2547 โดยมี เอนกเป็นหัวหน้าพรรค เขาต้องนำพรรคสู่ศึกการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2548 โดยมี คู่แข่งสำคัญคือพรรคไทยรักไทย เอนกเป็นผู้คุมดำเนินนโยบายของพรรคเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ผลการเลือกตั้งที่เกิดขึ้น พรรคมหาชนได้เพียง 2 ที่นั่งจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขต ซึ่งเป็นความพ่ายแพ้อย่าง ผิดความคาดหมาย ทำให้ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพรรคอย่างจริงจัง เอนกได้ลาออกจาก ตำแหน่งหัวหน้าพรรคเพื่อหลีกเลี่ยงให้พลตรีสนั่นเป็นหัวหน้าพรรค และเอนกก็ได้ลาออกจากสมาชิก พรรคมหาชนในที่สุด (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 177-185; การสื่อสารส่วนบุคคล, 30 มีนาคม 2562)

ในปี 2549 ก่อนการรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลของทักษิณ ชินวัตร เอนกได้เผยแพร่ หนังสือเล่มสำคัญ เรื่อง ทักษิณา-ประชานิยม ซึ่งศึกษาวิจัยเกี่ยวกับนโยบายประชานิยมของรัฐบาล ทักษิณ ผลกระทบในด้านต่างๆ ตลอดจนความสัมพันธ์กับระบอบประชาธิปไตย เอนกเสนอว่า เราต้องออกจากประชานิยมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น และเขาได้นำเสนอแนวทางต่าง ๆ เพื่อออกจาก ประชานิยมนี้ รวมทั้งเสนอให้การใช้ระบอบผสมที่ให้บทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์ ในประชาธิปไตยของไทยเพื่อถ่วงดุลทางการเมือง กล่าวได้ว่า หนังสือเล่มนี้เป็นผลพวงของ การเมืองไทยในยุครัฐบาลของนายกรัฐมนตรีนายทักษิณ ชินวัตร และการดำเนินนโยบายประชานิยม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550)

ปลายปี 2550 เอนกได้เข้าร่วมจัดตั้งพรรครวมใจไทยชาติพัฒนาตามคำชักชวนของสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ เอนกลงสมัครรับเลือกตั้งในระบบบัญชีรายชื่อของกลุ่มจังหวัดเขตภาคเหนือตามระบบ การเลือกตั้งในรัฐธรรมนูญ 2550 แต่เขาก็ไม่ได้รับการเลือกตั้ง หลังจากนั้นไม่นาน เอนกก็ได้ลาออก จากพรรค (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 31 มีนาคม 2562) และหันหลังออกจาก สนามการเมืองอยู่เป็นเวลานาน เขามองว่า การทำงานเพื่อประเทศชาติด้วยวิธีการอื่นก็สามารถกระทำ ได้ โดยไม่จำเป็นต้องทำผ่านงานการเมือง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, น. 187-189)

เอนกกลับไปทำงานวิชาการที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาระหว่างปี 2551 – 2554 ในระยะนี้ เขาได้ค้นคว้าและเรียนรู้เรื่องอื่นๆ และศาสตร์อื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากรัฐศาสตร์อย่างจริงจัง อันเป็นจุดที่ทำให้เอนกเริ่มเขียนงานที่นอกเหนือไปจากกรอบวิชาการรัฐศาสตร์และหลากหลายยิ่งขึ้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 พฤษภาคม 2562)

ตั้งแต่ปี 2552 เอนกได้มีจุดเปลี่ยนความสนใจทางวิชาการ โดยให้ความสำคัญกับเรื่องโลก ภูมิศาสตร์โลก โดยเฉพาะโลกตะวันออกและจีน เอนกได้ผลิตงานเขียนเกี่ยวกับโลกตะวันออกและจีน ขึ้น นอกจากนั้น เอนกยังสนใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเมืองและสถานการณ์โลก

โดยเชื่อมโยงกับไทย งานเขียนที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ ได้แก่ หนังสือเรื่อง ตะวันออก-ตะวันตก ใครสร้างโลกสมัยใหม่ ซึ่งเผยแพร่ในปี 2552 และหนังสือเรื่อง บูรพาภิวัตน์ ซึ่งเผยแพร่ในปี 2554 เป็นการกล่าวถึงการกลับมาเติบโตและยิ่งใหญ่ขึ้นอีกครั้งของโลกตะวันออกในยุคปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

ในปี 2554 เอนกย้ายไปทำงานที่มหาวิทยาลัยรังสิต ชีวิตในช่วงนี้ เอนกยังไม่ทิ้งงานสอนหนังสือที่เขารัก และยังรับเชิญไปบรรยายหรือปาฐกถาในเรื่องต่างๆ เช่น ประชาธิปไตย ประชาสังคม การเมืองภาคพลเมือง การเมืองในระดับท้องถิ่น โลกยุคบูรพาภิวัตน์ และในระยะหลังได้รวมถึงเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์กับการเมืองไทย

ในปี 2559 เอนกได้เขียนหนังสือเรื่อง เฟงประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย โดยได้นำเสนอทางออกของปัญหาประชาธิปไตยของไทย ในงานนี้ เอนกได้ลดการให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยแบบตะวันตกลงอย่างชัดเจน และหันมาพิจารณาให้ความสำคัญกับหลักคิดของโลกตะวันออก ซึ่งเขามองว่า สามารถปรับใช้และผสมผสานให้เข้ากับประชาธิปไตย โดยไม่ทิ้งแก่นแท้ของหลักการประชาธิปไตยได้ เอนกได้ให้ข้อเสนอในการสร้างประชาธิปไตยของไทยด้วยลักษณะเฉพาะของความเป็นไทย ซึ่งมีรากฐานที่แตกต่างจากประเทศอื่นๆ หลายประการ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์

ตั้งแต่กลางปี 2559 เอนกก็มักเขียนบทความสั้นๆ เผยแพร่ทางเฟซบุ๊กเพจของเขาเองชื่อ “เอนก เหล่าธรรมทัศน์ Anek Laothamatas” ซึ่งเป็นช่องทางเผยแพร่ความคิดและงานเขียนใหม่ๆ ของเขาสู่วงกว้างและอยู่ในประเด็นที่หลากหลาย กลางปี 2560 เอนกได้คัดสรรบทความในเฟซบุ๊กเพจของเขาตีพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือชื่อ เอนกทรรศน์: พิจารณาสังคมไทยด้วยภูมิปัญญา ความหวัง และกำลังใจ ซึ่งมีบทความเรื่องพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่เอนกเขียนขึ้นหลังพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 สวรรคต ร่วมอยู่ด้วย

นับตั้งแต่รัชกาลที่ 9 สวรรคต เอนกมองเห็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่คนไทยที่รวมพลกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อรัชกาลที่ 9 ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีผลต่อเอนกเป็นอย่างมาก ทำให้เขาเปลี่ยนความสนใจไปสู่เรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคม การเมืองไทย และการสร้างประชาธิปไตยอย่างจริงจัง เห็นได้จากงานเขียนและการไปบรรยายในที่ต่าง ๆ ของเขา ผลลัพธ์ของการศึกษาและค้นคว้าในเรื่องนี้ทำให้เอนกได้นำเสนอบทความออกเผยแพร่ทางเฟซบุ๊กเพจจำนวนหนึ่ง หลังจากนั้น ทำให้มีสื่อมวลชนหลายแห่งได้ขอสัมภาษณ์เขาในเรื่องพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในแง่มุมต่าง ๆ เอนกได้ร่วมเล่มบทความและบทสัมภาษณ์เป็นหนังสือเรื่อง ราชธิปไตย: ว่าด้วยพระมหากษัตริย์ สถาบันพระมหากษัตริย์ และสังคม-การเมืองไทย ออกเผยแพร่ในปี 2561 และจากนั้น เอนกให้ความสนใจเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์กับการสร้าง

ประชาธิปไตยของไทยเป็นพิเศษ และได้ให้มุมมองและข้อเสนอแนะเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยโดยตลอด

ปี 2557 - 2561 หลังการรัฐประหาร 2557 เอนกได้มีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้น โดยเขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาปฏิรูปแห่งชาติ และปลายปี 2557 เอนกได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ ในคณะที่มีบรรศักดิ์ อูวรรณโณ เป็นประธาน แต่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ไม่ได้รับความเห็นชอบจากสภาปฏิรูปแห่งชาติเพื่อประกาศใช้ เอนกยังเป็นประธานคณะกรรมการศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดอง สภาปฏิรูปแห่งชาติด้วย หลังจากนั้น เอนกได้รับการแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาและกรรมการเตรียมการเพื่อสร้างความสามัคคีปรองดอง ตามกรอบการปฏิรูปประเทศ ยุทธศาสตร์ชาติ และการสร้างความสามัคคีปรองดอง เพื่อทำงานเรื่องการสร้างความสามัคคีปรองดอง ต่อ แต่คณะกรรมการนี้ก็ได้มีบทบาทต่อบ้านเมืองนัก นอกจากนี้ เอนกยังได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานคณะกรรมการพัฒนาพรรคการเมืองเพื่อการปฏิรูปประเทศตามรัฐธรรมนูญ ภายใต้คณะกรรมการการเลือกตั้ง ในเดือนมีนาคม 2560 โดยมีกรรมการมาจากพรรคการเมืองต่างๆ มีอำนาจหน้าที่หลักในการกำหนดแนวทางในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาพรรคการเมือง (ไทยรัฐ, 8 มีนาคม 2560)

ในเดือนสิงหาคม 2560 เอนกได้รับแต่งตั้งเป็นประธานกรรมการปฏิรูปประเทศด้านการเมือง ทำหน้าที่สำคัญในการวางแผนการปฏิรูปประเทศด้านการเมือง ตามรัฐธรรมนูญ 2560 เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการปฏิรูปประเทศและการเมืองตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ หลังการร่างแผนการปฏิรูปประเทศเสร็จสิ้น กลางปี 2561 เอนกได้ทวนเข้าสู่สนามการเมืองอีกครั้งกับพรรครวมพลังประชาชาติไทย โดยเขาได้ลาออกจากตำแหน่งต่างๆ ของภาครัฐและทำงานการเมืองอย่างเต็มตัว

ขณะที่บรรยากาศการเมืองและสังคมไทยมีการถกเถียงกันประเด็นเรื่องสถานะและบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในวงกว้างอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน คนบางกลุ่มเห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์กำลังถูกท้าทาย พรรครวมพลังประชาชาติไทยได้ก่อตั้งขึ้นโดยมีอุดมการณ์ทั้งหมด 7 ข้อ ซึ่งใน 2 ข้อนั้นเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ 1) เรื่องความจงรักภักดีและพิทักษ์ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ ดำรงเจตนารมณ์ในการสร้างประเทศให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เป็นประชาธิปไตยที่น้อมนำพระราชปรีชาญาณพระบรมเดชาณุภาพและพระบรมราชวินิจฉัยมาเป็นหลักชัยในทางการเมืองการปกครองและการพัฒนาประเทศ และ 2) เรื่องการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาเป็นหลักชัยในการพัฒนาประเทศ ยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตประชาชน (พรรครวมพลังประชาชาติไทย, 2561) เอนกตัดสินใจเข้าทำงานทางการเมืองร่วมกับพรรค เพราะสิ่งที่พรรคได้ยึดถือเป็นอุดมการณ์สำคัญในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสองเรื่องนี้ เป็นเรื่องที่ตรงกับสิ่งที่เอนกคิดอยู่แล้ว (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2548, การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 ธันวาคม 2562)

บทบาทหลักของเอนกภายในพรรค ได้แก่ การเป็นฝ่ายวิชาการของพรรค เป็นหัวหน้าคณะทำงานจัดทำนโยบายของพรรคสำหรับการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นในปี 2562 และในระหว่างทำงานให้กับพรรค เอนกได้เขียนหนังสือเรื่อง พระมหากษัตริย์กับความเป็นไทย ซึ่งเผยแพร่ในต้นปี 2562 โดยเนื้อหาในหนังสือเป็นเรื่องที่เอนกได้บรรยายให้กับนักเรียนของโรงเรียนการเมืองของพรรครวมพลังประชาชาติไทยเป็นครั้งแรก และหลังจากนั้น ก็ได้บรรยายในที่ต่างๆ

การเลือกตั้งทั่วไป 24 มีนาคม 2562 เป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกของพรรคและครั้งแรกตามรัฐธรรมนูญ 2560 เอนกเป็นผู้สมัครรับเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อของพรรคในลำดับที่ 9 บทบาทของเอนกในการหาเสียงเลือกตั้งครั้งนี้คือเป็นผู้ปราศรัยหาเสียงโดยเน้นเนื้อหาเรื่องอุดมการณ์ของพรรคในหัวข้อความจงรักภักดีและพิทักษ์ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นประเด็นในการต่อสู้ที่สำคัญของพรรค อย่างไรก็ตาม ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า ผู้สมัครของพรรคได้รับเลือกตั้งเพียง 5 คน เอนกไม่ได้รับการเลือกตั้ง แต่พรรครวมพลังประชาชาติไทยก็ได้ร่วมจัดตั้งรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หลังการเลือกตั้ง เขายังคงทำงานให้พรรคและยังทำงานวิชาการ เขาได้เขียนหนังสือ เรื่อง เค้าโครงความคิดพินิจการเมืองไทย ซึ่งเผยแพร่ในปี 2562 เป็นการกล่าวถึงมุมมองและการตีความประวัติศาสตร์ในเหตุการณ์ต่างๆ ของการเมืองไทย ประชาธิปไตยไทยและพระมหากษัตริย์ในเมืองไทย และนำไปสู่ข้อเสนอแนะเรื่องฐานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย และต้นปี 2563 เอนกได้ออกหนังสือเรื่อง ทิวทัศน์: ผสานตะวันตก-ตะวันออก ประชาธิปไตย ประชาสังคม การนำและการพัฒนา ซึ่งได้กล่าวถึงประชาธิปไตยแบบไทยเอาไว้ด้วย

ในเดือนสิงหาคม 2563 เอนกได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ในสัดส่วนของพรรครวมพลังประชาชาติไทย หลังการปรับคณะรัฐมนตรีในรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จนกระทั่งปัจจุบัน และในเดือนตุลาคม 2564 เอนกได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าพรรครวมพลังประชาชาติไทยเพื่อนำพรรคในการต่อสู้ในสนามเลือกตั้งครั้งต่อไปที่คาดว่าจะจัดขึ้นในปี 2565 ในระยะนี้ เอนกไม่ได้เขียนงานวิชาการนัก แต่เน้นการทำงานในบทบาทและอำนาจหน้าที่ของกระทรวง และงานของพรรค

ภาพรวมชีวิตของเอนกเป็นผู้ที่มีบทบาทต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมืองไทยในทุกช่วงอายุนับเป็นเวลาเกือบ 50 ปีที่เขาได้มีส่วนร่วมและใกล้ชิดกับเหตุการณ์สำคัญของการเมืองไทยร่วมสมัยโดยตลอด เอนกยังเป็นผู้ที่สัมผัสโดยตรงกับตัวแสดงทางการเมืองและสถาบันทางการเมืองที่หลากหลายที่สำคัญ เขาเป็นผู้ที่เคยมีความคิดแบบฝ่ายซ้ายและเข้าไปต่อสู้อยู่กับพคท. แต่กลับกลายเป็นคนที่ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในที่สุด โดยปัจจุบัน เอนกสรุปว่า ประชาธิปไตยไทยต้องให้บทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ร่วมด้วย เอนกได้มีข้อเสนอแนะทางวิชาการเสนอต่อสาธารณะในเรื่องการเมืองไทยอย่างสม่ำเสมอตามบริบททางการเมืองไทยที่แปรเปลี่ยนไป รวมทั้งเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยไทย ดังนั้น

จากชีวิตและประสบการณ์ของเอนกทำให้ผลงานและความคิดทางการเมืองของเขาในเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยน่าสนใจในการหยิบยกขึ้นพิจารณาเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับการสร้างและพัฒนาประชาธิปไตยให้หยั่งรากลึกในประเทศไทย

ผลการศึกษา: มุมมองและข้อเสนอแนะของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย

ความคิดทางการเมืองของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ในเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย แบ่งออกได้เป็น 3 ระยะความคิด ดังนี้

ระยะที่ 1 งานเขียนในระยะแรกของเอนกที่นำเสนอการสร้างประชาธิปไตยของไทยด้วยหลักการประชาธิปไตยแบบตะวันตก

งานเขียนในระยะแรกตั้งแต่วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทจนถึงงานเขียนก่อนปี พ.ศ. 2549 ส่วนใหญ่เป็นงานเขียนในเชิงวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ทั้งภาษาไทยและอังกฤษที่เป็นการวิเคราะห์และให้ข้อเสนอแนะเรื่องประชาธิปไตยของไทย ระยะนี้ เอนกได้ให้คุณค่ากับหลักการประชาธิปไตยแบบตะวันตกตามมาตรฐานสากลเพื่อปรับใช้กับประเทศไทย เอนกให้ความสำคัญกับเรื่องการพัฒนาประชาธิปไตยด้วยปัจจัยเรื่องพื้นฐานการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม การกระจายความเจริญ การขยายบทบาทของพลังนอกระบบราชการ พลังของชนชั้นกลาง การเลือกตั้ง จนถึงเรื่องลักษณะเฉพาะของไทยที่เป็นประชาธิปไตยสองรูปแบบในหนังสือเรื่องสองนคราประชาธิปไตย จากนั้นเอนกได้ให้ความสนใจในเรื่องการสร้างพลเมือง ประชาสังคม ประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น การกระจายอำนาจ การปกครองตนเองโดยประชาชน เพื่อเป็นรากฐานของประชาธิปไตยในระดับชาติ

ระยะนี้ เอนกได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ (the king) และสถาบันพระมหากษัตริย์ (the monarchy) ไม่มากนัก แต่มีบางประเด็นที่ค้นพบและน่าสนใจ ดังนี้

ประการแรก เอนกได้นำเสนอว่า พระมหากษัตริย์ (the king) และสถาบันพระมหากษัตริย์ (the monarchy) เป็นส่วนหนึ่งของการเมืองไทย โดยกล่าวถึงสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ว่าเป็นสถาบันที่ทรงอำนาจที่สุดในประเทศ (Anek Laothamatas, 1988, p. 452) และกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่าเป็นที่เคารพอย่างสูง (Anek Laothamatas, 1995, p. 41) และเป็นที่เคารพสักการะของประชาชน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2536, น. 29)

ประการที่สอง เอนกได้กล่าวถึงสถานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุคของรัฐบาลที่มีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ชัดเจน โดยอยู่ในหลายงานว่า พระมหากษัตริย์เป็นพันธมิตรที่ดีของรัฐบาล สามารถแทรกแซงทางการเมืองด้วยการสนับสนุนและค้ำจุนรัฐบาลให้มีความมั่นคงและอยู่ในอำนาจได้ อีกทั้งสามารถสนับสนุนให้

รัฐบาลทำงานให้สำเร็จตามนโยบายที่ตั้งไว้ได้ นอกจากนี้ ยังสามารถปกป้องรัฐบาลจากทหารบางกลุ่มที่พยายามก่อการรัฐประหารล้มรัฐบาลให้อยู่รอดได้ เอนกกล่าวว่า ในยุครัฐบาลของพลเอกเปรม สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหนึ่งในสถาบันที่ต้องการสนับสนุนกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยและสถาบันพระมหากษัตริย์จะอยู่ตรงกลางเหนือความขัดแย้ง แต่บางครั้งก็ทรงแทรกแซงเพื่อสนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ดังตัวอย่างในบทความเรื่อง *Business and Politics in Thailand: New Patterns of Influence* เอนกได้กล่าวถึงรัฐบาลของพลเอกเปรมว่า ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพระมหากษัตริย์และกองทัพ ซึ่งเป็นสองสถาบันที่ทรงอำนาจที่สุดในประเทศ (Laothamatas, 1988, p. 452)

ส่วนบทความเรื่อง *The Politics of Structural Adjustment Reform in Thailand: A Political Explanation of Economic Success* เอนกได้กล่าวถึงการพยายามทำรัฐประหารในปี 2527 ว่า ที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ (the king) ทรงเข้าแทรกแซง (Intervened) วิกฤตการณ์ โดยแสดงถึงการสนับสนุนพลเอกเปรม จึงเป็นสิ่งสำคัญในการปรามพฤติกรรมของทหารได้ (Anek Laothamatas, 1995, p. 41) เอนกยังกล่าวถึงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงช่วยคุ้มครองพลเอกเปรมมิให้พ่ายแพ้ต่อการพยายามทำรัฐประหารปี 2524 ด้วย โดยครั้งนั้น พระองค์ได้แสดงจุดยืนสนับสนุนพลเอกเปรมและการลดค่าเงินบาท การกระทำดังกล่าวยังช่วยให้รัฐบาลของพลเอกเปรมสามารถผลักดันการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจจนสำเร็จได้ บทสรุปของบทความนี้ เอนกได้กล่าวถึงแรงต้านจากทหารระหว่างปี 2527 – 2529 ในการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของรัฐบาล ตลอดจนการคุกคามประชาธิปไตยและการปกครองโดยพลเรือนด้วย แต่เอนกก็กล่าวว่า ได้เกิดแรงต้านกลับจากสาธารณชน พรรคการเมือง และที่สำคัญ ได้แก่ เกิดแรงต้านกลับจากสถาบันพระมหากษัตริย์ (monarch) นอกจากนี้ เอนกยังได้กล่าวถึงลักษณะของการปกครองภายใต้รัฐบาลของพลเอกเปรมว่า ท่ามกลางการไม่มีพลังที่ครอบครองความเป็นใหญ่เพียงพลังเดียวในทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็ทหาร พรรคการเมืองและกลุ่มพลังต่างๆ ในสังคม สถาบันพระมหากษัตริย์จะอยู่ตรงกลางเหนือความขัดแย้ง แต่บางครั้งก็ทรงแทรกแซงเพื่อสนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง (Laothamatas, 1995, p. 48)

ในดัชนีนิพนธ์ระดับปริญญาเอกของเอนก เรื่อง *From Bureaucratic Polity to Liberal Corporatism: Business Associations and the New Political Economy of Thailand* เอนกได้กล่าวถึงรัฐบาลพลเอกเปรมว่า มีความมั่นคงเป็นพิเศษเพราะสถาบันพระมหากษัตริย์ และการสนับสนุนของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ช่วยให้พลเอกเปรมรอดพ้นจากการถูกยึดอำนาจถึง 2 ครั้ง (Laothamatas, 1992, p. 6) เอนกกล่าวถึงปัจจัยสำคัญในการอยู่รอดของรัฐบาลพลเอกเปรมว่า ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพหรือพระมหากษัตริย์ (the monarchy) ซึ่งมีความสำคัญมากพอๆ กับการสนับสนุนจากพรรคการเมือง (Laothamatas, 1992, p. 158)

ส่วนบทความเรื่อง *Thailand: Economic and Political Gradualism* เอนกได้กล่าวถึง พลเอกเปรมในฐานะนายกรัฐมนตรีว่า ได้แสดงให้เห็นถึงการเป็นพันธมิตรที่ยิ่งใหญ่กับพระมหากษัตริย์ ในการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองและการปฏิรูปได้สำเร็จ (Doner & Laothamatas, 1994, p. 428) และการที่รัฐบาลพลเอกเปรมสามารถลดค่าเงินบาทได้สำเร็จก็ด้วยปัจจัยทางการเมือง สามประการ หนึ่งในนั้นได้แก่ การที่พระมหากษัตริย์ (the king) แทรกแซง (intervened) การเมือง ด้วยการแสดงว่าสนับสนุนพลเอกเปรม (Doner & Laothamatas, 1994, p. 432)

ประการที่สาม ในยุคที่การเมืองไทยมีลักษณะเป็นอำมาตยาธิปไตยก่อนยุคของรัฐบาล พลเอกเปรม เอนกมองว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ (the monarchy) เป็นพลังนอกระบบราชการ (extra-bureaucratic forces) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ แต่มีความอ่อนแอ เอนกได้กล่าวไว้ใน ดุษฎีนิพนธ์ว่า สาเหตุสำคัญที่ทำให้การเมืองไทยมีลักษณะเป็นอำมาตยาธิปไตยก็คือความอ่อนแอของ พลังนอกระบบราชการ ที่รวมถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย (Laothamatas, 1992, p. 2)

ประการที่สี่ ในหนังสือ เรื่อง *มือบมือถือ* เอนกได้กล่าวถึงแนวโน้มของประชาธิปไตยใน โลกไว้ว่า ประเทศสมัยใหม่อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขล้วนมีการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตย ด้วยเหตุว่าทฤษฎีการเมือง ซึ่งสามารถนาระบบกษัตริย์ไปสู่โลกสมัยใหม่ได้ดีที่สุดใน ขณะนี้คือแนวคิดประชาธิปไตย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2536, น. 39) แสดงให้เห็นว่าเอนกมองว่า การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและระบอบกษัตริย์ซึ่งเป็นระบอบหลักดั้งเดิมของไทยกับระบอบ ประชาธิปไตยนั้นเป็นพันธมิตรที่ไปด้วยกันได้ ไม่ขัดแย้งกัน ไม่ต้องเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง และการนาระบบกษัตริย์ไปสู่โลกสมัยใหม่ควรใช้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ประการที่ห้า เอนกตีความสภาวะของสังคมไทยโดยให้ข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบประชาธิปไตย กับสถาบันพระมหากษัตริย์ว่า ประชาชนและผู้มีอำนาจในบ้านเมืองมีความรู้สึกผูกพันหรือภักดีต่อ สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยไม่ได้คิดว่าเป็นเพียงเครื่องมือหรือวิธีการที่ไปสู่จุดมุ่งหมายซึ่งหากไม่สามารถ ทำงานได้บรรลุผลก็นำเอาสถาบันอื่นมาทดแทนได้ ถือว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มีความชอบธรรมเชิง ระบอบในสังคมไทย ดังนั้น ประเทศไทยก็ยังมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งแตกต่างจากความรู้สึกของประชาชนและผู้มีอำนาจที่ไม่มีความผูกพันหรือภักดีต่อประชาธิปไตย จึง เป็นปัญหาขัดขวางการสถาปนาประชาธิปไตยให้มั่นคง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2536, น. 44)

สรุปความคิดทางการเมืองของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เรื่องบทบาทและสถานะของสถาบัน พระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยในระยะนี้ เห็นว่า เขาต้องการรักษาการมีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุขของรัฐและระบอบกษัตริย์ซึ่งเป็นระบอบหลักดั้งเดิมของไทยเอาไว้ โดยเดินเคียงคู่ไปกับ ระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นพันธมิตรที่ไปด้วยกันได้ดี และต้องนาระบบกษัตริย์ไปสู่โลกสมัยใหม่ ด้วยระบอบประชาธิปไตย แต่เขาไม่ได้แสดงความคิดทางการเมืองที่เป็นข้อเสนอแนะอย่างชัดเจนว่า

สนับสนุนหรือไม่สนับสนุนบทบาทของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในการเมืองไทย ในทางปฏิบัติแค่ไหนและอย่างไร อย่างไรก็ตาม เอนกได้กล่าวถึงบทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ เขามองว่ามีอยู่ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ตามมุมมอง การตีความและการทำความเข้าใจสถานการณ์ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยของเขา

ระยะที่ 2 ระยะที่ให้ข้อเสนอแนะถึงการให้บทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์ และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยผ่านการใช้ระบอบผสม หลังการเกิดปรากฏการณ์ทักษิณา-ประชานิยม

ในปี 2549 เอนกได้เสนอให้พระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทในประชาธิปไตยของไทยอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกผ่านการใช้ระบอบผสม โดยกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง *ทักษิณา-ประชานิยม* หลังจากที่รัฐบาลของทักษิณและพรรคไทยรักไทยบริหารประเทศได้ 5 ปี ระหว่างปี 2544 – 2549 ด้วยการใช้แนวคิดประชานิยมในการบริหารประเทศ หรือที่เอนกเรียกว่า “ทักษิณา-ประชานิยม” เขามองว่า โจทย์ใหญ่ของการเมืองไทยในตอนนั้นคือ เราจะจัดการกับทักษิณา-ประชานิยมได้อย่างไร เพราะแนวคิดของทักษิณา-ประชานิยมเห็นประชาชนเป็นลูกค้าและผู้บริโภคนโยบายของพรรคการเมือง ทักษิณได้เปลี่ยนการอุปถัมภ์แบบดั้งเดิมเป็นการอุปถัมภ์ผ่านนโยบายของพรรคการเมือง ได้แก่ บรรดานโยบายประชานิยมของพรรค (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 75-76) ประชานิยมในยุคนี้ นักการเมืองหรือพรรคการเมืองได้อำนาจด้วยการเสนอนโยบายที่ถูกต้องใจประชาชนแต่ไม่ถูกต้องในหลักการ ซึ่งเป็นการเอาใจประชาชนในทางที่ผิด ด้วยนโยบายที่ผิดหรือไม่รับผิดชอบ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 80) เอนกเห็นว่า ทักษิณา-ประชานิยมกำลังทำลายเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ต้านทานได้ยาก ดังนั้น ประชานิยมจึงเป็นตัวเร่งให้ต้องรีบปฏิรูปเมืองไทยโดยเร็วเพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายข้างหน้า (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 201-202)

เอนกยังกล่าวว่า ประชานิยมทำให้เกิดการถกเถียงทางการเมืองขึ้นในสังคมไทย เรื่องการพัฒนาประชาธิปไตย เช่น ประชาธิปไตยต้องฟังเฉพาะเสียงส่วนมากหรือไม่? หรือว่าควรรับฟังเสียงส่วนข้างน้อยด้วย? จำเป็นหรือไม่ที่ผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะต้องฟังเสียงคนชั้นสูง และฟังเสียงจากสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย? และควรจะให้น้ำหนักกับเสียงเหล่านั้นแค่ไหน? อีกทั้งยังมีข้อถกเถียงว่า ไทยเราจะเอา “ประชาธิปไตย” หรือจะเอา “ระบอบผสม” ที่เรียกว่า Politeia (polity) ถ้าเลือกเอา Politeia ตามที่เพลโต อริสโตเติลและโพลิบิอัสกล่าวไว้ เราต้องถือว่า ประชาธิปไตยจะไปได้ดียิ่งขึ้นด้วยการฟังเสียงคนส่วนใหญ่เป็นประการสำคัญ ซึ่งหมายถึงต้องเชิดชูหลักประชาธิปไตย (democracy) ก่อน แต่ในขณะที่เดียวกันก็จำเป็นต้องฟังเสียง “อภิชน” (aristocracy) และ “เอกบุรุษ” (monarchy) เพิ่มเติมด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 154-155)

ส่วนคำตอบของเอนกได้แสดงความคิดเห็นอย่างชัดเจนว่า ประเทศไทยมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องออกจากประชานิยมแบบทักษิณา-ประชานิยม โดยเอนกได้นำเสนอหลากหลายแนวทางเพื่อออกจากทักษิณา-ประชานิยม หนึ่งในนั้นคือ การใช้ “ระบอบผสม” (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 176-184)

เอนกเสนอว่า เราควรรับเอาข้อเสนอของเพลโต อริสโตเติลและโพลีบิอัสที่ว่า รัฐหรือระบอบที่ดีกว่าประชาธิปไตยคือ “รัฐ” “ผสม” หรือ “ระบอบผสม” (mixed state or mixed regime) ซึ่งข้อเสนอนี้เกิดจากการเห็นจุดอ่อนของประชาธิปไตยสัมบูรณ์หรือประชาธิปไตยบริสุทธ์ที่อาจเสื่อมถอยหรือถอยหลังไปเป็นการปกครองที่เอาใจหรือตามใจฝูงชนในทางที่ผิด ได้แก่ ประชาธิยม ได้ เอนกกล่าวถึงความจำเป็นและคุณประโยชน์ที่ต้องมีการถ่วงดุลและทัดทานซึ่งกันและกันระหว่างชนชั้นสูงกับประชาชนอยู่เสมอ แทนที่จะให้อำนาจและบทบาทอยู่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยสิ้นเชิง เพราะแต่ละระบบย่อย ไม่ว่าจะเอกบุรุษ อภิชนหรือประชาชนเป็นผู้นำ ต่างมีจุดอ่อนในตัวทั้งสิ้น โดยทางแก้ไขคือการใช้ทั้ง 3 ระบบย่อยไปพร้อมกันและให้แต่ละส่วนถ่วงดุลและคานกันเอง ระบบผสมเป็นสิ่งที่พึงสร้างให้มีอยู่เสมอ ประชาธิปไตยที่สมเหตุสมผลและยั่งยืนจำต้องรับฟังและต้องตอบสนองต่อประชาชนอย่างแน่นนอน แต่ยังคงต้องตอบสนองหรือยอมฟังการท้วงติงและทัดทานจากอภิชนและเอกบุรุษด้วย ซึ่งทักษิณา-ประชานิยมไม่ได้ทำตามหลักการในข้อนี้

เอนกกล่าวถึงประเทศไทยว่า ประชาธิปไตยที่ดีและอยู่รอดได้ไม่ควรตอบสนองหรือเอาใจแต่คนส่วนข้างมากเป็นฐานสนับสนุนเท่านั้น ซึ่งในที่นี้หมายถึงอย่างอื่นอย่างคนชั้นกลางแต่อย่างเดียว หากต้องเชื่อด้วยว่า ประชาธิปไตยที่ดีกว่าและเหมาะสมกว่าคือการผสมกลมกลืนและถ่วงดุลกันระหว่าง 3 ฝ่าย ได้แก่ 1) ตัวแทนของสามัญชน คนชั้นกลาง ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ 2) ชนชั้นกลาง ที่เรียกว่า อภิชน และ 3) ชนชั้นสูง ที่เรียกว่า เอกบุรุษ

เอนกกล่าวถึงเอกบุรุษหรือผู้มีความสำคัญอย่างยิ่งเพียงคนเดียวหรือเพียงไม่กี่คน ซึ่งได้รับการนิยามยกย่องจากประชาชนเป็นอย่างยิ่งในประเทศไทยในเวลานั้น (2549) ย่อมหมายถึงพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญแน่นอน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 155) เอนกยังมองว่าเอกบุรุษมิได้หมายถึงพระมหากษัตริย์ หรือสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นสูงแห่งพระราชวงศ์เท่านั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถย่อมเป็นเอกบุรุษ แต่อาจมีผู้ที่นับเป็นเอกบุรุษสามัญชนอยู่ในระดับรองลงมาด้วย เช่น ประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโส การอ้างว่าจำเป็นต้องทำนโยบายประชานิยมเพราะนั่นคือความต้องการของคน 16 ล้านคนยังไม่เพียงพอ แต่ต้องทำอย่างสุจริต รอบคอบและระมัดระวัง เพื่อไม่ให้กระทบเศรษฐกิจและสังคมในเชิงลบ ที่สำคัญที่สุด สิ่งใดที่อภิชนและเอกบุรุษในสังคมกล่าวท้วงติงไว้ก็ควรรับฟัง แม้ว่าพวกเขาจะมีจำนวนน้อยกว่ามาก (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 178)

ดังนั้น ในระยะนี้ เอนกมองว่า เอกบุรุษที่นอกเหนือจากพระมหากษัตริย์ ยังรวมไปถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ พระราชินี เจ้านายชั้นสูงแห่งพระราชวงศ์ และรวมไปถึงเอกบุรุษสามัญชนอย่างประธานองคมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งในขณะนั้น ได้แก่ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งเอนกแยกเอกบุรุษสามัญชนออกจากส่วนหนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์

เอนกเห็นว่า การถือหลักว่าคนทุกคนมีความสำคัญเท่ากันน่าจะใช้ได้เฉพาะตอนลงคะแนนเสียงและตอนนับคะแนนเท่านั้น แต่หลังจากนั้น ความสำคัญของแต่ละคน แต่ละความคิดยังขึ้นอยู่กับความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และเกียรติภูมิของแต่ละบุคคลด้วย จำนวนคนอย่างเดียวย่อมไม่อาจแทนที่ความถูกต้องทางจริยธรรมหรือทางหลักวิชาได้ หากไม่คิดเช่นนี้ ประชาธิปไตยเราอาจสิ้นไกลสู่ความเป็นทรราชเสียข้างมากได้ ดังนั้น หากรัฐบาลต้องการทำนโยบายประชานิยมหรือสวัสดิการนิยามในอนาคต ก็จำเป็นต้องรับฟังเสียงที่วางตั้งจากนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีประสบการณ์ด้วย แทนที่จะทำตามความต้องการของคนเสียข้างมากอย่างเดียว (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 178-179)

นอกจากนั้น เอนกย้ำว่า ระบบผสมไม่ได้ถ่วงดุลกับประชานิยมได้เสมอไป แต่ที่สำคัญอภิชนและเอกบุรุษต้องดีด้วย คือเป็นผู้มีจรรยาบรรณหรือมี code of honor ที่ดีเยี่ยม และมีเกียรติประวัติซึ่งมวลชนยอมรับนับถือเป็นที่ยิ่ง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 180)

เอนกยังมองการเมืองไทยว่า ประชาธิปไตยไทยได้ถูกตัดทอนจนซงักไปได้บ้าง เพราะเรามีพระมหากษัตริย์ที่ครองราชย์มาถึง 60 ปีด้วยทศพิธราชธรรมและทรงหาได้เป็นสมบูรณาญาสิทธิพระองค์ท่านทรงทำหน้าที่เป็น defender of democracy หรือผู้พิทักษ์ประชาธิปไตยในยามวิกฤติหลายครั้ง เช่น เดือนตุลาคม 2516 เดือนเมษายน 2524 หรือเดือนพฤษภาคม 2535 จนประชาชนศรัทธาและเห็นเป็นพลังแห่งศีลธรรม ทำให้นายกรัฐมนตรีและคณะประชานิยมต้องหยุดไต่ตรอง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 181) นอกจากนี้ เอนกยังมองการเมืองไทยว่า ระบอบประชาธิปไตยไทยในความเป็นจริงเป็นประชาธิปไตยในระบอบผสมมาโดยตลอด ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2516 เป็นต้นมา เหตุนี้จึงมีพลังอื่นๆ อีกสองพลังออกมาถ่วงรั้งประชานิยมที่มีเสียงข้างมากสนับสนุนได้พอควร (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, น. 184)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ในระยะหลังการเกิดปรากฏการณ์ทักษิณา-ประชานิยม เอนกเสนอให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยต้องไม่เป็นประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ (pure form) แต่ต้องมีการถ่วงดุลจากอภิชนและเอกบุรุษกับประชาชนคนส่วนใหญ่ด้วย เป็นรูปแบบประชาธิปไตยในระบอบผสม อย่างไรก็ตาม ยังต้องเชิดชูประชาธิปไตยเป็นหลักก่อน ต้องรับฟังและตอบสนองต่อประชาชนอย่างแน่นอน เอนกได้เสนอให้จัดวางระบอบประชาธิปไตยให้เป็นระบอบย่อย ที่ให้อำนาจ

และบทบาททางการเมืองแก่คนชั้นล่าง คนธรรมดาและประชาชนเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบอบผสม แต่ยังคงยอมฟังการท้วงติงจากอภิชนและเอกบุรุษ ซึ่งเป็นอีกสองส่วนของระบอบผสมด้วย

เอนกมองว่า สำหรับประเทศไทย พระมหากษัตริย์ สถาบันพระมหากษัตริย์และส่วนใดส่วนหนึ่งของสถาบันพระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นเอกบุรุษ ที่ต้องมีบทบาทและอำนาจทางการเมืองด้วยเหตุผลเพื่อการถ่วงดุลอำนาจในระบอบประชาธิปไตยผ่านการใช้ระบอบผสมด้วย ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาประชาธิปไตยบริสุทธิ์ที่สุดโต่ง โดยมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถือครองอำนาจทางการเมืองทั้งหมดอยู่เพียงฝ่ายเดียว ที่อาจนำไปสู่ความเป็นทรราชเสียงข้างมากได้ เอกบุรุษที่ดีไม่เพียงแค่มิตำแหน่งเท่านั้น แต่ก็ต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้ที่มีจรรยาบรรณที่ดีเยี่ยมและมีเกียรติประวัติที่มวลชนยอมรับกำกับด้วย เอนกมองว่า ก่อนหน้านี้ รัชกาลที่ 9 ในฐานะเอกบุรุษของไทย ทรงทำหน้าที่เป็นฝ่ายหนึ่งในการถ่วงดุลอำนาจในการเมืองไทยอยู่แล้ว

ระยะที่ 3 ระยะที่ให้ข้อเสนอแนะถึงการให้บทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย โดยเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างประชาธิปไตยในแบบที่มีลักษณะเฉพาะของไทย

ในระยะนี้ เริ่มจากหนังสือเรื่อง *ตะวันออก-ตะวันตก ใครสร้างโลกสมัยใหม่* ซึ่งเผยแพร่ในปี 2552 หนังสือเรื่อง *บูรพาภิวัตน์* ซึ่งเผยแพร่ในปี 2554 และหนังสือเรื่อง *ไทยในยุคบูรพาภิวัตน์โลกที่เปลี่ยนไป จาก 14 ตุลาคม 2516 ถึง 14 ตุลาคม 2558* ซึ่งเผยแพร่ในปี 2558 เอนกได้ให้ข้อเสนอตรงกันว่า ประชาธิปไตยเป็นอุดมการณ์ที่ต้องเชิดชูต่อไป แต่การสร้างประชาธิปไตยของ泰นั้นต้องสร้างในแบบที่คิดค้นเอง มีลักษณะเฉพาะของไทยเอง และมีความเป็นตะวันออก ไม่จำเป็นต้องยึดตามตัวแบบประชาธิปไตยตะวันตก ที่มักถูกยกให้เป็นมาตรฐานสากลและต้องใช้เหมือนกันทั่วโลก โดยไม่ต้องปรับเปลี่ยนใดๆ เอนกเห็นว่า การสร้างประชาธิปไตยของไทยต้องคงสาระหลักของอุดมการณ์ประชาธิปไตยไว้ แต่ต้องเอาลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยดั้งเดิมที่ตีตามผสมผสานและปรับปรุงให้เข้ากับอุดมการณ์ประชาธิปไตยซึ่งเป็นเรื่องใหม่อย่างเหมาะสมด้วย

หนังสือเรื่อง *ตะวันออก-ตะวันตก ใครสร้างโลกสมัยใหม่* เอนกเสนอว่า อารยธรรมตะวันออกมีความรุ่งเรืองและสำคัญมาก่อนอารยธรรมของตะวันตกหลายพันปี จนถึงประมาณ 200 ปีที่แล้วที่ชาติตะวันตกขึ้นมามีบทบาทนำในโลก และทำให้เข้าใจอย่างผิดๆ ว่า ตะวันตกเท่านั้นเป็นผู้สร้างโลกสมัยใหม่ในปัจจุบัน ซึ่งแท้จริงแล้ว ความเจริญก้าวหน้าในโลกยุคปัจจุบันมีรากฐานมากจากอารยธรรมตะวันออกไม่น้อย อารยธรรมตะวันออกมีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่าตะวันตก ดังนั้น เราต้องให้คุณค่ากับโลกตะวันออกยิ่งขึ้นและไม่ควรดูถูกดูแคลนอารยธรรมและรากเหง้าของตนเองและของโลกตะวันออก โดยบูชาตะวันตกจนเกินความจริง เอนกให้แง่คิดซึ่งเป็นการชี้แนะแนวทางของประเทศไทยว่า เราต้องไม่ยึดคุณค่าแบบตะวันตกให้เป็นมาตรฐานหรืออุดมคติสากลที่กำหนดทุกส่วนของโลก

รวมถึงเรื่องประชาธิปไตยด้วย เราไม่ควรเลียนแบบตะวันตกอย่างเดียว และไม่ควรถังความเป็นตะวันตกหรือความเป็นไทยลง แต่ให้เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2558, น. 242-247) แม้ในเวลานี้ ไทยยังยอมรับกันว่าประชาธิปไตยเป็นอุดมการณ์อันสูงส่งที่จะต้องเชิดชูต่อไป แต่ควรตระหนักว่ามันเป็นความคิดและสถาบันของตะวันตก ซึ่งอาจจะเหมาะกับตะวันตกเท่านั้น เราอาจใช้ระบบอื่นๆ ที่เป็นส่วนผสมของตะวันตก ตะวันออกและของไทยเข้าด้วยกันได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2558, น. 244) เอนกยังเสนอว่า เราควรจะหันกลับไปศึกษาหาความรู้จากตำราหรือจากประสบการณ์เดิมของตะวันออกและของไทยเองให้มากขึ้น และผสมผสานมันกับของดีของตะวันตกยิ่งขึ้น เราไม่ควรสรุปว่าอะไรที่เป็นของตะวันตกแล้วต้องดีเสมอไปและใช้มันโดยไม่พยายามปรับปรุงให้เข้ากับสภาพของไทย หรือไม่ก็ต้องรับเอาอะไรที่ดีจากสังคมไทยไปประยุกต์ให้เข้ากับความคิดและทฤษฎีของตะวันตก (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2558, น. 250-251) สรุปได้ว่า หนังสือเล่มนี้ เอนกเสนอให้สร้างประชาธิปไตยของไทยโดยต้องคงสาระหลักของอุดมการณ์ประชาธิปไตยไว้ แต่ต้องผสมความเป็นตะวันออกและความเป็นไทยเข้าไปด้วย เราไม่ควรเลียนแบบใคร

ส่วนหนังสือเรื่อง *บูรพาภิวัตน์* เป็นการกล่าวถึงการเติบโต ทวีความสำคัญขึ้นและการกลับมายิ่งใหญ่อีกครั้งของซีกโลกตะวันออก โดยเฉพาะจีน เอนกได้ให้ความเห็นไว้ในคำนำของการตีพิมพ์หนังสือครั้งที่ 2 ปี 2558 ในเรื่องประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่เคยเป็นสากลไว้ว่าจะลดความสำคัญ ลดความหมายลงไปเรื่อยๆ เป็นการตอกย้ำว่า ประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับประเทศไทยต้องไม่ใช่ตัวแบบตะวันตกอย่างตายตัว แต่ต้องมีการปรับปรุงและผสมผสานเข้ากับความเป็นตะวันออกและความเป็นไทยอย่างเหมาะสม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2558, น. 23-28)

สำหรับหนังสือเรื่อง *ไทยในยุคบูรพาภิวัตน์ โลกที่เปลี่ยนไป จาก 14 ตุลาคม 2516 ถึง 14 ตุลาคม 2558* เอนกได้กล่าวถึงประชาธิปไตยไทยในยุคบูรพาภิวัตน์ว่า เราต้องร่วมสร้างประชาธิปไตย ไม่หลีกเลี่ยงประชาธิปไตย แต่เราต้องไม่คัดลอกเอาแต่ของฝรั่งมา ไม่ใช่คิดแต่เพียงว่าถ้าเป็นของฝรั่งแล้วเป็นของดีที่สุด เป็นประชาธิปไตยที่สุด เราจะต้องเริ่มผลิตประชาธิปไตยแบบตะวันออกและแบบไทยมากขึ้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2558, น. 25-26) ในความคิดของเอนก ประเทศไทยต้องเป็นประชาธิปไตยอย่างแน่นอน แต่ต้องทำให้เป็นของไทยและเป็นแบบไทยเอง

ในปี 2559 เอนกได้เผยแพร่หนังสือเรื่อง *เพ่งประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย* เอนกได้ให้ข้อเสนอแนะจงไปที่การสร้างประชาธิปไตยของไทยด้วยลักษณะเฉพาะของความเป็นไทย ซึ่งเป็นรากฐานที่แตกต่างจากประเทศอื่นในหลายประการ หนึ่งในนั้นคือเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ ประชาธิปไตยของไทยต้องสร้างด้วยลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย เอนกได้กล่าวถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยในประวัติศาสตร์ว่า เรามีสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็ง ยาวนานและเป็นที่เคารพสักการะ จนฝ่ายต่างๆ ที่ขัดแย้งกันอยู่ พยายามจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ด้วยอำนาจและบารมีของพระมหากษัตริย์ไทยนั้นสูงส่งจนแทบ

จะไม่มีพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยไหนเหมือน ดังนั้น เอนกได้ให้เหตุผลในการยกสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยด้วยการให้ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในเชิงประวัติศาสตร์ของไทย ฉะนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์จึงมีความชอบธรรมเชิงสถาบันและเป็นที่ยอมรับเป็นอย่างสูงจนเป็นลักษณะเฉพาะของความเป็นไทย นอกจากนี้ เอนกยังได้กล่าวเช่นเดียวกับหนังสือสามเล่มก่อนหน้าที่ว่า ประชาธิปไตยของไทยต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องเหมาะสมกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและค่านิยมของไทย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2559, น. 8)

เอนกยังได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของการเมืองไทยในรอบ 80 กว่าปีหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ไว้ว่า มีลักษณะเป็นระบอบทวิลักษณ์ กล่าวคือ เป็นการกลับไปกลับมาของ 2 ระบบย่อย ได้แก่ 1) ระบอบประชาธิปไตย กับ 2) ระบอบรัฐธรรมนูญ ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบที่มาจาก การเลือกตั้ง ส่วนระบอบรัฐธรรมนูญคือระบอบที่มาจากกรียอำนาจโดยคณะทหาร เอนกมองว่า ประชาธิปไตยไทยอยู่ในวิกฤตความชอบธรรมเชิงระบอบ ในประเทศที่เป็นประชาธิปไตยมั่นคงสมบูรณ์แล้ว เขาจะจงรักภักดีต่อประชาธิปไตยในเชิงระบอบ ไม่ใช่ในเชิงผลงาน ไม่ว่าจะมีปัญหาในระบอบประชาธิปไตยมากมายแค่ไหน แต่เขายังยืนยันที่จะใช้ประชาธิปไตยในการปกครองประเทศ ส่วนปัญหาต่างๆ ต้องใช้กลไกและกติกาแบบประชาธิปไตยมาแก้ไข แต่สำหรับไทย ประชาธิปไตยยังไม่มี ความชอบธรรมเชิงระบอบ เราใช้แต่ความชอบธรรมเชิงผลงาน หากประชาธิปไตยทำผลงานได้ไม่ดีในการบริหารประเทศ เราก็กินดีที่จะเปิดทางให้ระบอบการปกครองอื่น แต่อย่างไรก็ตาม เอนกมองว่า ความชอบธรรมเชิงระบอบที่คนไทยยึดถือตลอดไปหรืออีกยาวนาน ไม่ว่าจะสถาบันนั้นทำถูกหรือไม่ ต้องแก้ไขโดยรักษาสถาบันหรือการปกครองเช่นนั้นไว้ต่อไปมีอยู่อย่างเดียวคือ ความชอบธรรมเชิงระบอบที่เรามอบให้แก่ราชาธิปไตย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองโดยรัฐธรรมนูญหรือประชาธิปไตยก็ต้องมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ก็ต้องได้รับพระบรมราชโองการเหนือหัว (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2559, น. 38-40) ดังนั้น ราชาธิปไตยในความหมายของเอนกที่ได้รับความชอบธรรมเชิงระบอบเพียงสถาบันเดียวของไทย ได้แก่ ระบอบการปกครองใดๆ ที่ต้องมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นอกจากนี้ การที่เอนกกล่าวว่า ไม่ว่าจะเป็นการปกครองโดยรัฐธรรมนูญหรือการปกครองโดยประชาธิปไตยก็ต้องมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและต้องได้รับพระบรมราชโองการเหนือหัว ยิ่งตีความได้ว่า การปกครองของทั้ง 2 ระบบย่อยข้างต้นต้องได้รับการยอมรับและรับรองจากพระมหากษัตริย์ที่เป็นประมุขของประเทศและเป็นสถาบันเดียวของไทยที่ได้รับความชอบธรรมเชิงระบอบด้วย

ในหนังสือเรื่อง *เอนกทรรศน์* ซึ่งเป็นการรวมเล่มบทความใน Facebook ของเขาระหว่างปี 2559 – 2560 ได้มีการนำเสนอมุมมองและการตีความสถานการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ซึ่งสนับสนุนความคิดเรื่องลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ต้องเป็นส่วนหนึ่งของประชาธิปไตยของไทยอยู่หลายบทความ และทั้งหมดเป็นบทความที่เอนกเขียนขึ้นหลังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 สวรรคต เช่น การกล่าวถึงภาพความเจริญก้าวหน้า

ของประเทศโดยมองผ่านรัชสมัยอันยาวนานและต่อเนื่องของรัชกาลที่ 9 ว่า ประเทศเราได้ก้าวมาไกลมากได้พระบรมเดชาภาพ พระบุญญาบารมีและพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ที่ทรงรวมใจไทยทั้งชาติ ซึ่งหากมองผลงานรัฐบาลเป็นคณะฯ จะมองไม่เห็นภาพความเจริญยิ่งใหญ่ของประเทศ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 20) การกล่าวถึงลักษณะพิเศษของการปกครองของพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญภายใต้รัชกาลที่ 9 ว่า พระองค์ท่านไม่ได้ปกครองด้วยพระองค์เอง ทรงครองแผ่นดิน แต่ไม่ได้ทรงครองอย่างพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญทั่วไป ทรงสร้างราชประศาสนศาสตร์ที่ไม่มีในตำราตะวันตก ผสมผสานกับระบบการเมืองและระบบราชการ-ทหาร-ตำรวจ ภาคเอกชน ภาคสังคมและประชาสังคม เกิดเป็นการพัฒนาประเทศ นำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่พสกนิกร (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 28) เอนกได้กล่าวถึงคำว่า “ราชประศาสนศาสตร์” ซึ่งเป็นคำที่เขาสร้างขึ้น เป็นครั้งแรก หมายถึง การครองแผ่นดินที่เป็นลักษณะเฉพาะของรัชกาลที่ 9 โดยไม่ได้ปกครองด้วยพระองค์เอง แต่มีความสัมพันธ์กับระบบและภาคส่วนต่างๆ ในการทำงาน ทำให้เกิดการพัฒนาประเทศ ซึ่งแนวคิดของเอนกนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง a sovereign who reigns but does not rule ของ Vernon Bogdanor (1995) และแนวคิดราชประชาสมาสัยที่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้คำอธิบายไว้ในคอลัมน์ประจำวันในหนังสือพิมพ์สยามรัฐเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2514

เอนกยังมองว่า แม้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 พระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นยังอยู่กับประเทศไทยโดยตลอด อีกทั้งยังเข้มแข็งและเติบโตใหญ่ขึ้น เป็นที่ยอมรับของประชาชนยิ่งขึ้น แม้รัชกาลที่ 9 ไม่ได้ปกครองด้วยพระองค์เอง แต่ประเทศก็เหมือนมีพระราชูปถัมภ์อยู่ด้วยทศพิศราชธรรม ซึ่งนับเป็นเอกลักษณ์ของไทย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 29-30) นอกจากนี้ เอนกยังได้ตีความการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ใหม่ จากที่รับรู้กันว่าเป็นการยกเลิกระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และใช้ระบอบรัฐธรรมนูญ หรือพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือระบอบประชาธิปไตยปกครองแทน เขามองว่า การเปลี่ยนประเทศจากรบอบกษัตริย์ไปสู่ระบอบกษัตริย์ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากรบอบกษัตริย์ที่พระราชาทรงมีอำนาจจริง เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในทางทฤษฎี แต่ในความเป็นจริง ไม่มีประสิทธิผลและไม่อาจปฏิรูปได้ทันยุคสมัยใหม่ของโลก เปลี่ยนเป็นระบอบกษัตริย์ใหม่ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงครองแผ่นดินเท่านั้น ไม่ทรงปกครองอีกต่อไป แต่เป็นระบอบที่ได้ผล ชอบธรรม ต่อเนื่องและผสมผสานกับการเมืองแบบใหม่ กับราชการ กับประชาชน กับภาคเอกชนได้ดี อย่างที่ไม่มีในทฤษฎีสมัยใหม่ของฝรั่ง ไม่ได้เป็นระบอบกษัตริย์ที่มีรัฐธรรมนูญกำหนดแบบฝรั่ง แต่เป็นเอกลักษณ์ของไทยเอง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 30)

นอกจากนั้น เอนกยังกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ชาวบ้านทั่วไปไม่รู้สึกรู้ว่ารัฐและรัฐบาลนั้นเป็นของตน มีแต่พระเจ้าอยู่หัวคือองค์ผู้ยึดโยงราษฎรเข้ากับบ้านเมือง คือความชุ่มชื่นในหัวใจราษฎรคือสายฝนที่หลั่งลงมาดับความร้อนผ่าวของแผ่นดิน และตั้งแต่ยุคจอมพลสฤษดิ์และจอมพลถนอมเป็นต้นมา พระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปเยี่ยมราษฎรครบทุกจังหวัด แทบไม่มีอำเภอใดที่ไม่เสด็จฯ พระองค์ทรง

เป็นแบบอย่างในความรัก ความเอาใจใส่ ความทุ่มเท ความเพียรพยายามในการช่วยเหลือ ปลุกเร้า และยกระดับประชาชนให้ร่วมกับทางการพัฒนาบ้านเมือง ทรงนำพาให้รัฐบาลและข้าราชการทั้งหลาย เดินตามรอยพระยุคลบาท พร้อมกับเดินไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมีงบประมาณพัฒนาชนบทเพื่อความมั่นคง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 39-40) เอนกยังได้กล่าวถึง ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญในมุมทางการทูตและการต่างประเทศโดยมีรัชกาลที่ 9 ทรงนำว่า ทรงสนับสนุน ดักเตือนและแนะนำรัฐบาลจรรยาวิชาชาติผ่านยุคต่างๆ เอาไว้ได้ อีกทั้งยังทรงนำพาชาติ ไทยไปคบหากับมหาอำนาจทั้งเก่าและใหม่อย่างพอดี ใช้ประโยชน์และรับแรงหนุนได้หมด ทั้งจากจีน ญี่ปุ่น อาเซียน ยุโรปหรืออเมริกา (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2560, น. 49)

ตามที่ได้ยกขึ้นจากหนังสือเรื่องเอนกทรงสนับสนุนเป็นการกล่าวถึงลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 ตามทรงสนับสนุนของเอนก สารในหนังสือ เล่มนี้เป็น การสนับสนุนความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยข้อมูลและการตีความ ประวัติศาสตร์ของไทย สนับสนุนความชอบธรรมเชิงระบอบของราชาธิปไตย และสนับสนุนการสร้างประชาธิปไตยของไทยที่ผสมผสานกับลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยในเรื่องสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามที่เอนกได้นำเสนอไว้แล้ว

ในปี พ.ศ. 2561 เอนกได้เผยแพร่หนังสือ เรื่อง *ราชาธิปไตย* ซึ่งเป็นหนังสือที่รวมบทความ และบทสัมภาษณ์ของเอนกในเรื่องพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ เอนกได้ ตีความและเผยให้เห็นแง่มุมทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในหลายประเด็น โดยเฉพาะในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 และได้ให้ข้อเสนอแนะเรื่อง บทบาทของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยไทย ตลอดจนความสัมพันธ์ ระหว่างพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์กับการเมืองไทยในรัชสมัยของรัชกาลที่ 10 โดยใช้แง่มุมทางประวัติศาสตร์ของไทยรองรับสนับสนุนข้อเสนอแนะดังกล่าว

เรื่องแรก เอนกได้เสนอให้ ควรขอรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยและพระปรีชาญาณ จากพระเจ้าอยู่หัวและสถาบันพระมหากษัตริย์ประกอบในการปฏิรูปและพัฒนาประเทศด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 31) นอกจากนี้ ประชาชนคนไทยต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันดั้งเดิมอันมีประสพการณ์ในการปกครองบ้านเมืองมากมาย เพื่อ แก้ปัญหาต่างๆ เพื่อการปฏิรูป เพื่อการพัฒนา และควรขอพระราชทานคำแนะนำและพระปรีชาญาณของ ท่านมาช่วยเรา เพราะเป็นสถาบันเก่าที่มีพลัง ส่วนเรื่องความสามัคคีในประเทศ เอนกแนะนำว่า ทุกฝ่าย ควรขอพระราชทานพระราโชบายจากสถาบันพระมหากษัตริย์และเราต้องร่วมแรงร่วมใจกันนำรับสั่ง คำตรัสและคำสอนมาปฏิบัติเป็นข้อยุติ แสดงให้เห็นว่า เอนกยังเชื่อว่าสถาบันพระมหากษัตริย์สามารถ แก้ปัญหาความแตกแยกในประเทศได้เช่นเดียวกับในอดีต นอกจากนี้ เอนกยังเสนอให้เราต้องเสริมความ เข้มแข็ง ความมั่นคงและยืนยงให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่ต่อไป โดยเอนกอ้างถึง 70 ปี

ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 ที่ประเทศไทยก้าวหน้ามาก ยิ่งยืน มั่นคง ท่ามกลางความขัดแย้งที่เกิดขึ้นบ้าง ด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 35-37)

ในบทสัมภาษณ์เรื่อง ราชาธิปไตย ที่ตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ เอนกได้เผยมุมมองต่อสังคมและการเมืองไทยเกี่ยวกับการเปลี่ยนการปกครอง 2475 ดังที่เคยกล่าวไว้ในเอนกทรรศน์ โดยเป็นระบอบราชาธิปไตยในแบบของไทยเราเองในปัจจุบัน ที่ทุกฝ่ายช่วยกันสร้างขึ้น ไม่เหมือนระบอบราชาธิปไตยในอดีต และไม่เหมือน Constitutional Monarchy แบบของตะวันตก เป็นลักษณะเฉพาะของราชาธิปไตยไทยในปัจจุบัน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 41) เอนกยืนยันว่า ประเทศไทยต้องการระบอบราชาธิปไตยและขาดไม่ได้แม้แต่วันเดียว เรายังต้องการผู้ที่มีหัวใจคนไทยทั้งชาติ นอกจากนี้ เอนกเสนอให้ประชาธิปไตยรับการสนับสนุนจากราชาธิปไตยในการทำงาน ด้วยการรับพระราชทานคำแนะนำและพระปรีชาญาณ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 42)

เอนกยังกล่าวถึงแนวทางการปฏิรูปการเมืองไทยว่า ควรรับและดำเนินการตามพระราชประสงค์และพระปรีชาญาณของรัชกาลที่ 10 เอนกเชื่อว่า หากเดินตามแนวทางนี้ ปัญหาบางเรื่องที่ยังแก้ไขไม่ได้ อาจแก้ไขและเป็นที่ยุติได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 43-44) โดยเอนกได้ยกตัวอย่างในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 เพื่อให้เห็นว่า เมื่อประชาชนกับพระมหากษัตริย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวแล้ว จะทำอะไรหรือจะแก้ปัญหาก็ทำได้ ดังนั้น เราควรต่อยอดจากของเดิมที่เราทำกัน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 45) เพื่อสนับสนุนข้อเสนอข้างต้น

สำหรับมุมมองต่อบทบาทของในหลวงรัชกาลที่ 9 ในเชิงรัฐศาสตร์ เอนกได้มองประวัติศาสตร์การเมืองไทยว่า รัชกาลที่ 9 ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยชัดเจน ผ่านการช่วยเหลือบ้านเมืองในยามที่มีวิกฤตหรือต้องการการตัดสินใจ โดยคนไทยก็เชื่อถือท่าน เช่น ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เหตุกบฏเมษาฮาวาย 1 เมษายน 2524 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535 เอนกตีความว่า ในอดีต สูตรของการเมืองไทยคือการที่พระเจ้าอยู่หัวคิดและคนไทยก็ทำตาม ซึ่งนำไปสู่ความสงบได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 49)

เอนกยังมองว่า คนไทยมีศรัทธาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์มาก ฉะนั้น เราไม่สามารถไปกีดกันสถาบันพระมหากษัตริย์ออกจากเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การพัฒนา การปฏิรูป แต่ต้องไปรับพระบารมี ไปศึกษาประสบการณ์ และไปรับพระปรีชาญาณของท่านมาปกเกล้าปกกระหม่อม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 54) เอนกเห็นว่า สำหรับการเมืองไทย เราจะแยกสถาบันพระมหากษัตริย์ออกจากการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ แต่กลับต้องให้มีส่วนร่วมด้วย

เอนกสรุปว่า เราได้คำตอบว่า เราต้องการระบอบราชาธิปไตยมาก เราไม่ได้หวังพึ่งหรือต้องการแต่นักการเมือง พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง แต่เราต้องการผู้ที่มีหัวใจคนไทยทั้งชาติ นั่นคือระบอบราชาธิปไตย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 57)

เอนกมองว่า ประเทศไทยขาดระบอบราชาธิปไตยไม่ได้ แม้ว่าจะมีประชาธิปไตยอยู่ ก็ต้องอยู่ร่วมกัน

ส่วนบทความ เรื่อง เอกษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญไทย เอนกย้ำว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ในทุกวันนี้ โดยเฉพาะในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 มิได้เป็นมรดกโดยตรงที่สืบมาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิ ท่านได้กำหนดวิถีปฏิบัติต่างๆ ในฐานะพระมหากษัตริย์กับรัฐบาล รัฐธรรมนูญ ข้าราชการทหารและนักการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประชาชนเอง และเป็นแบบแผนต่อมาถึงรัชกาลที่ 10 ในปัจจุบัน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 63) ดังนั้น สถาบันพระมหากษัตริย์ในรัชกาลที่ 9 จึงเป็นของใหม่ ที่มีวิถีปฏิบัติแบบใหม่

เอนกยังได้วิเคราะห์ถึงคำที่เรียกระบอบการปกครองของไทยว่า “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” ซึ่งแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Constitutional Monarchy เอนกชี้ว่า ในภาษาอังกฤษ คำว่า Monarchy หรือ ราชาธิปไตย เป็นคำนาม ส่วนคำว่า Constitutional เป็นเพียงคุณศัพท์ และตามทฤษฎีของอังกฤษในทุกวันนี้ก็ยังเป็นราชาธิปไตยแต่อยู่ในกำกับของรัฐธรรมนูญ แต่ประเทศไทยถือเอาประชาธิปไตยเป็นคำนาม ส่วนคำว่าที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเป็นเพียงคำขยายของประชาธิปไตย ซึ่งเอนกไม่เห็นด้วย เพราะเขาเห็นว่า ในความเป็นจริง ระบอบการปกครองของไทยในทุกวันนี้เป็นราชาธิปไตยอย่างชัดเจน เพียงแต่อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 64) ดังนั้น เอนกจึงชอบใช้คำว่า “ราชาธิปไตย” กับการเมืองไทย แม้แต่ในยุคปัจจุบัน

เอนกได้ยกตัวอย่างถึงสถาบันต่างๆ ว่าเป็นของพระเจ้าอยู่หัว เช่น รัฐบาล เพราะต้องทรงโปรดเกล้าฯ ก่อน ถึงจะเป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีได้ อีกทั้งต้องเข้าเฝ้าถวายสัตย์ฯ ก่อน จึงจะเข้าทำงานได้ การเปิดสมัยประชุมของรัฐสภาได้ก็ต้องมีพระราชกฤษฎีกาเปิดประชุม และการยุบสภาผู้แทนราษฎรก็ต้องทำเป็นพระราชกฤษฎีกายุบสภา บรรดากฎหมายทั้งปวงตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมาล้วนต้องได้รับพระปรมาภิไธยจากพระเจ้าอยู่หัวก่อน จึงจะไปประกาศใช้ได้ นอกจากนี้ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะดำรงตำแหน่งก็ต้องได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ก่อน จึงถือว่าเป็นข้าราชการของพระเจ้าอยู่หัว ส่วนศาล การตัดสินหรือวินิจฉัยก็ต้องทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ผู้พิพากษาหรือตุลาการล้วนต้องรับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ และต้องเข้าเฝ้าถวายสัตย์ก่อน จึงจะเข้าทำงานได้ อีกทั้งยังต้องตัดสินตามตัวบทกฎหมายของพระเจ้าอยู่หัวด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 64-65) การยกตัวอย่างนี้ เอนกแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในการปกครองประเทศผ่านตัวแทน

เอนกยังได้อธิบายถึงคำว่า “ราชาธิปไตย” ที่เขาใช้ว่า มิได้หมายความว่า จะให้อำนาจและสิทธิขาดในการปกครอง การบริหารหรือการพัฒนาบ้านเมืองแก่สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยไม่ต้องให้ปากเสียง สิทธิและอำนาจแก่ประชาชน ไม่ต้องมีการเลือกตั้ง หรือให้พระมหากษัตริย์

ตรารัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นใดโดยลำพัง ใช้งบประมาณโดยลำพัง หรือจะทรงแต่งตั้งโดยไม่มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ย่อมทำไม่ได้ และรัชกาลที่ 9 ก็มีได้ทรงทำเช่นนั้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 67) ดังนั้น คำว่าราชาธิปไตยที่เอนกใช้จึงไม่ได้หมายถึงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจเบ็ดเสร็จ แต่เป็นพระมหากษัตริย์ใต้รัฐธรรมนูญ เป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

นอกจากนั้น เอนกยังกล่าวถึงคนไทยส่วนใหญ่ที่ให้ความสำคัญกับราชาธิปไตยมากกว่า ประชาธิปไตย อีกทั้งยังเห็นว่า ขอบธรรมกว่า จำเป็นกว่า ขาดไม่ได้เสียมากกว่า และบ่อยครั้งที่ ประชาธิปไตยต้องพึ่งพิงราชาธิปไตย ดังนั้น ประเทศไทยต้องเป็นราชาธิปไตยด้วยเสมอ ต้องมีพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์คือความชอบธรรมสูงสุด คือที่มาของเกียรติยศที่สุด คือสถาบันที่ช่วยประคับประคองระบอบการเมืองทุกชนิดที่สลับปรับเปลี่ยนไปมา ระบอบการเมืองใดก็ต้องอยู่กับราชาธิปไตยและย่อมต้องได้รับความเห็นชอบก่อนหรือรับรองก่อนจากราชาธิปไตยด้วยจึงจะถือว่าชอบธรรม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 67-68) เอนกกล่าวชัดว่า ผู้ที่มาจากการยึดอำนาจนั้นต้องให้พระมหากษัตริย์ยอมรับหรือเห็นชอบด้วยหลังการยึดอำนาจ จึงจะสำเร็จได้ และเอนกยังให้ข้อสังเกตว่า ในการยึดอำนาจและฉีกรัฐธรรมนูญ จำต้องรีบประกาศรับรองสถาบันพระมหากษัตริย์และจะสัการะเทอดทูนพระมหากษัตริย์ต่อไป ขาดเสียมิได้ ประชาชนและข้าราชการจึงยอมรับหรือคล้อยตาม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 68) ดังนั้น ในขณะนี้ เอนกชี้ให้เห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยของไทยมีความชอบธรรมน้อยกว่าและต้องพึ่งพิงราชาธิปไตยที่มีความสำคัญกว่า เป็นความชอบธรรมสูงสุดและขาดไม่ได้ สถาบันพระมหากษัตริย์คือสถาบันที่ช่วยประคับประคองระบอบการเมืองทุกชนิด และระบอบการเมืองใดก็ตาม ต้องได้รับความเห็นชอบจากราชาธิปไตย จึงจะถือว่าเป็นระบอบการปกครองที่มีความชอบธรรม

เอนกตีความ “รัฐธรรมนูญฉบับที่ไม่ได้เขียน” ของคนไทยว่า ผู้ถืออธิปไตยในสังคมไทยนั้นไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียว คือประชาชน แต่มีสามฝ่าย ได้แก่ พระมหากษัตริย์ ประชาชน และผู้แทนผู้มาจากการเลือกตั้ง หรือจากการยึดอำนาจ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 68) เขาตีความว่า สภาวะการเมืองไทยในความเป็นจริง อำนาจอธิปไตยไม่ได้เป็นของประชาชนเท่านั้น แต่เป็นของสามฝ่ายนี้ สำหรับ 70 ปีของรัชกาลที่ 9 เป็นยุคสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงมีราชประชาสมาสัย คือพระมหากษัตริย์ทรงร่วมมือกับประชาชน สื่อสารมวลชน นักการเมือง ทหารและข้าราชการ ทรงสร้างราชาธิปไตยที่อยู่ในกำกับของรัฐธรรมนูญ ที่ไม่มีลายลักษณ์อักษรขึ้นเป็นจริง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 69) เอนกให้ความสำคัญกับรัฐธรรมนูญที่ไม่มีลายลักษณ์อักษรนี้ โดยมองว่า แข็งขันและศักดิ์สิทธิ์ไม่แพ้รัฐธรรมนูญของประเทศอื่นใด ซึ่งสาระสำคัญเป็นเรื่องของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย การกล่าวถึงความชอบธรรมและความจำเป็นของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย เอนกเห็นว่า รัฐธรรมนูญฉบับที่ไม่

เป็นทางการนี้ยั่งยืนและต่อเนื่อง ไม่มีใครกล้าฉีกหรือฉีกได้สำเร็จ และเป็นรัฐธรรมนูญที่ซ่อนไว้ในใจคนไทยส่วนใหญ่ ส่วนประชาชนเป็นหัวใจแห่งความสำเร็จของรัฐธรรมนูญนี้ เป็นพสกนิกร แต่พสกนิกรต้องเป็นพลเมืองด้วย ต้องมีสิทธิ มีเสียง มีอำนาจ มีบทบาท มีหน้าที่และมีส่วนร่วมในการเมือง การบริหารมากขึ้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 69-70)

เอนกยังย้ำว่า เราต้องทำให้ระบอบทวิอำนาจของไทยหมดไป เหลือแต่ประชาธิปไตย แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นเหมือนแบบตะวันตก ส่วนสถาบันพระมหากษัตริย์ที่รัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานไว้ นั้นเข้มแข็ง ยืดหยุ่น ชอบธรรมและแสดงให้เห็นชัดแล้วว่ามีความปรีชาญาณยิ่ง สมควรยิ่งที่ประชาชน ข้าราชการ และนักการเมืองจะเอาพระมหากษัตริย์เป็นที่พึ่ง เป็นที่ปรึกษาและเป็นทางออกให้มากขึ้น แต่ต้องไม่ทำอะไรให้ระคายเคืองเบื้องพระยุคลบาทและไม่ปล่อยให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในภาวะที่เสี่ยงภัยทางการเมืองโดยไม่จำเป็น กล่าวคือ เอนกเสนอให้สร้างประชาธิปไตยให้หยิ่งรากลึกเป็นในประเทศและไม่กลับไปเป็นเผด็จการอีก โดยให้นำพระมหากษัตริย์เป็นที่พึ่งในการสร้างประชาธิปไตย นอกจากนี้ เอนกเสนอให้ประชาชนหรือพสกนิกรต้องสามัคคีกันมากขึ้นและขอพระบรมราชวินิจฉัยจากรัชกาลที่ 10 พร้อมทั้งทำตาม บ้านเมืองก็จะมีทางออก ประชาชนต้องร่วมกับพระมหากษัตริย์เป็นราชประชาสมาสัยเพื่อประโยชน์ต่อประชาธิปไตยและบ้านเมือง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 70-71)

เอนกได้ให้สัมภาษณ์เรื่อง ทูตทางสังคมอันยิ่งใหญ่ของไทย โดยประเด็นที่น่าสนใจคือ เรื่อง พระมหากษัตริย์กับประชาชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเอนกเห็นว่า เป็นทูตทางสังคมของไทยที่เกิดขึ้นและสะสมจากในอดีต โดยเฉพาะในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 และเมื่อพระมหากษัตริย์กับประชาชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว การทำอะไรก็สำเร็จ ดังนั้น ในการเปลี่ยนผ่านสู่รัชกาลที่ 10 เอนกเสนอให้นำสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักชัยให้แก่คนไทยต่อไป และต้องมีความมั่นใจและเต็มใจที่จะรับพระราชทานพระปรีชาญาณ วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ ความคิดของพระองค์ต่างๆ ในสถาบันพระมหากษัตริย์ เสมือนที่เราทำกับรัชกาลที่ 9 เอนกย้ำว่า เราต้องรักและปฏิบัติกับพระมหากษัตริย์และเจ้านายในสถาบันพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เช่นเดียวกับที่รักและปฏิบัติกับรัชกาลที่ 9 (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 77-79) เป็นการแสดงให้เห็นว่า เอนกเสนอให้รักและปฏิบัติกับพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เหมือนกัน และให้กระทำกับสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยมิใช่เพียงแค่รัชกาลที่ 9 เพราะเอนกมองทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นทูตทางสังคม มิใช่แค่พระมหากษัตริย์องค์ใดองค์หนึ่งเท่านั้น

ในบทความเรื่อง ประชาธิปไตย ระบอบทหาร กับราชาธิปไตย เอนกกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ว่าไม่ประสบความสำเร็จในการสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญหรือระบอบประชาธิปไตยนัก แต่กลับทำให้ราชาธิปไตย ซึ่งเป็นการปกครองอันมีสถาบันกษัตริย์และมืองค์พระมหากษัตริย์เป็นแก่นสารของระบอบมีความชอบธรรมในเชิงระบอบ เอนกย้อนกลับไปพิจารณาตีความประวัติศาสตร์ว่า ราชาธิปไตยในรอบ 85 ปีที่ผ่านมาเป็น “ปรมิตตาญาสิทธิราชย์” หรือ

Limited Monarchy โดยอยู่เคียงคู่หรืออยู่ใต้กำกับของรัฐธรรมนูญ-ประชาธิปไตย และเคียงคู่กับระบอบเผด็จการ-อำนาจทหารด้วย ทั้งนี้ ปรมิตตญาณุสิทธิราชย์ในปัจจุบันยิ่งใหญ่มากและเป็นที่ยอมรับกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 7 (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 89-90) ในบทความนี้เอนกใช้คำว่า “ปรมิตตญาณุสิทธิราชย์” ในความหมายว่าเป็น Limited Monarchy เป็นครั้งแรก เอนกมองว่า หลัง 2475 สถาบันพระมหากษัตริย์ที่น่าจะเป็นเพียงประมุขของรัฐที่เป็นทางการหรือเป็นเพียงพิธีการ แต่ความสง่างามทางประเพณี กลับได้หัวใจของทวยราษฎร์ ด้วยการทรงงานหนักเพื่อพสกนิกรและบ้านเมือง ประกอบกับหลักธรรมราชา ทศพิธราชธรรมและหลักธรรมาธิปไตยที่ทรงประพฤติ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 91) เอนกย้อนไปพิจารณาการเมืองไทยในปี พ.ศ. 2516 ถึงปัจจุบันว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอำนาจจากการเลือกตั้งหรือการยึดอำนาจ แทบทุกฝ่ายทุกกลุ่มล้วนไม่กล้าแตะต้อง ก้าวล่วง หรือท้าทายองค์พระมหากษัตริย์ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 92) ในตอนท้าย เอนกวิเคราะห์ว่า สถานะของพระมหากษัตริย์ไทยนั้นยิ่งใหญ่มากกว่าทฤษฎีรัฐธรรมนูญที่กล่าวไว้ว่าประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เอนกคิดว่าควรที่จะเรียกว่าเป็น “ราชาธิปไตย” หรือ “ปรมิตตญาณุราชาธิปไตย” (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561, น. 92-93)

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า คำว่า “ราชาธิปไตย” “ปรมิตตญาณุสิทธิราชย์” และ “ปรมิตตญาณุราชาธิปไตย” ของเอนกที่ได้กล่าวถึง มีความหมายเดียวกัน คือ Limited Monarchy หรือการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีสถาบันพระมหากษัตริย์และองค์พระมหากษัตริย์เป็นแก่นสารของระบอบ แต่อยู่ใต้กำกับของรัฐธรรมนูญ มิได้ให้อำนาจและสิทธิขาดในการปกครองและบริหารหรือพัฒนาบ้านเมืองแก่พระมหากษัตริย์ตามพระทัย

หนังสือเรื่อง *พระมหากษัตริย์กับความเป็นไทย* ที่เผยแพร่ในปี 2562 เป็นหนังสืออีกเล่มที่เอนกได้ตีความและเสนอมุมมองทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านความเป็นไทย เพื่อสนับสนุนการให้บทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย ดังนี้

1) ความเป็นไทยเรื่อง การที่เรามีพระมหากษัตริย์เป็นหลักให้แก่ประเทศไทย เอนกเสนอว่า รัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยจะโปรดได้ต้องปรับตัวให้อยู่ได้กับชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 87) เป็นนัยยะของการพูดถึงของเก่าดั้งเดิมที่ดีของไทย อย่างสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ และการเข้ามาของรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยซึ่งเป็นของใหม่จากตะวันตกว่าต้องปรับตัวผสมผสานเข้าด้วยกัน เอนกไม่ได้ปฏิเสธรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยแต่ต้องอยู่อย่างผสมผสานกัน

2) ความเป็นไทยเรื่อง คนไทยขาดพระมหากษัตริย์ไม่ได้ ว่า แม้ภายหลัง 2475 เราปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ดูเหมือนว่าพระมหากษัตริย์ไม่มีพระราชอำนาจ ถ้าคิดตามหลักทฤษฎี ในสมัยนี้จะมีหรือไม่มีพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ แต่ขาดนายกรัฐมนตรีไม่ได้ ขาดราชการไม่ได้ แต่ในความเป็นจริง การเมืองของไทยไม่ได้เป็นประชาธิปไตยอยู่ตลอดเวลา และไม่มีความต่อเนื่อง แต่มีอะไรบางอย่างที่ทำให้บ้านเมืองเราเจริญก้าวหน้าได้โดยอยู่เหนือการเมือง นั่นคือ เราอยู่ภายใต้พระเจ้าอยู่หัวที่ยิ่งใหญ่ ใน 70 ปีมานี้ จึงทำให้ประเทศก้าวหน้าได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 91-93)

3) ความเป็นไทยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนไทยที่เรียกว่า ราชประชาสมาสัย ว่า เมื่อพระมหากษัตริย์กับประชาชนไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่ทำได้ยาก ไม่มีในประเทศอื่นๆ พลังนี้จะพาชาติบ้านเมืองพ้นฝ่าปัญหาและวิกฤตต่างๆ เราสำนึกว่าเราขาดสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ได้แม้แต่วันเดียว เราไม่มีสถาบันทางการเมืองอื่นๆ บ้างก็ได้ แต่เมืองไทยก็ยังอยู่ได้ ไม่ล้มลง เพราะความชอบธรรมของบ้านเมืองและการเมือง การปกครอง ถึงที่สุดอยู่ที่การมีกษัตริย์ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 156) ดังนั้น ในข้อนี้ เอนกจึงเสนอมุมมองของประวัติศาสตร์ไทยว่า สถาบันพระมหากษัตริย์มีความจำเป็นต่อประเทศเหนือสิ่งอื่นใด แม้แต่ประชาธิปไตย

เอนกส่งท้ายว่า เราต้องปกป้อง รักษา หวงแหนสถาบันพระมหากษัตริย์และพระมหากษัตริย์ อีกทั้งต้องสร้างประชาธิปไตยอย่างเข้าใจว่าราชาธิปไตยนั้นสำคัญไม่น้อยกว่าประชาธิปไตย ธรรมราชาธิปไตยต้องแผ่พระบารมีและพระบรมเดชานุภาพมาปกป้องประชาธิปไตย ด้วย ประชาธิปไตยที่จะมั่นคงยั่งยืนต้องรับเอาพระบรมราชวินิจฉัย พระราชดำริและพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์มาเป็นหลักชัยในการนำพาบ้านเมืองด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 159) ดังนั้น สรุปได้ว่า เอนกเสนอแนวทางของการเมืองไทยในอนาคตว่า ราชาธิปไตยพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องอยู่เคียงคู่ประชาธิปไตย และประชาธิปไตยต้องพึ่งพิงพระมหากษัตริย์ในการสร้างความมั่นคงยั่งยืนของระบอบด้วย

หนังสือ เรื่อง *เค้าโครงความคิดพิจารณาการเมืองไทย* ซึ่งเผยแพร่ในปี 2562 ได้กล่าวถึงมุมมองและการตีความประวัติศาสตร์ของเอนกในเหตุการณ์ต่างๆ ของการเมืองไทยกับพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ และนำไปสู่ข้อเสนอแนะเรื่องฐานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยในทัศนะของเขาส่งไว้อย่างหนักแน่น

เอนกกล่าวถึงประวัติศาสตร์การเมืองไทยในปี พ.ศ. 2490 ที่คณะราษฎรได้หมดกำลังและอำนาจลง แต่สถาบันพระมหากษัตริย์และคณะนิยมเจ้ากลับเข้มแข็งขึ้น และเมื่อผนวกกับพลังของฝ่ายคณะทหารที่ไม่เกี่ยวกับการปฏิวัติ 2475 นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในปี

พ.ศ. 2501 – 2506 ในสมัยนี้ เราได้เห็นสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็งและมั่นคงขึ้นอีกครั้ง กลายเป็นสถาบันหลักและหลักชัยของบ้านเมือง และเป็นฐานความชอบธรรมทางการเมืองในทุก ครอบรอบ แต่ทว่าระหว่างปี พ.ศ. 2475 – 2489 ซึ่งคณะราษฎรมีอำนาจในการปกครองประเทศ อย่างเต็มที่ คณะราษฎรไม่สามารถทำให้ประชาชนคนไทยให้อยอมรับและให้ความชอบธรรม ในเชิงระบอบต่อประชาธิปไตยได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 15-16)

ส่วนการเมืองไทยในปี พ.ศ. 2500-2519 เอนกกล่าวว่า จอมพลสฤษดิ์ได้รื้อฟื้นสิ่งที่อยู่ใน จิตใจคนไทยและให้ความจงรักภักดีมาอย่างยาวนานขึ้นนั่นคือ สถาบันพระมหากษัตริย์ รวมถึง ในทางการเมืองด้วย ในยุคนี้ คนไทยไม่น้อยเริ่มมองว่า พระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ อยู่ในฐานะ ผู้นำสูงสุดทางการเมืองการปกครองในรูปแบบทางอุดมคติและในทางจินตนาการ แต่ประชาธิปไตย กลับไม่สามารถไปไกลกว่าวัฒนธรรมของคนไทยที่ยังจงรักภักดีกับสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 24) ในยุคนั้นว่า พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นผู้นำสูงสุดทาง การเมืองการปกครองของไทยที่แท้จริง เพราะความจงรักภักดีของคนไทยที่มอบให้ เอนกได้ กล่าวถึงยุคที่จอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรีว่า ได้หยิบบิมและฟังฟังพระบารมีของสถาบัน พระมหากษัตริย์ในการปกครองประเทศมากกว่ารัฐบาลอื่นๆ และยังนำสถาบันพระมหากษัตริย์มา เป็นที่พึ่งพาในเรื่องความมั่นคงของประเทศ เป็นที่ยึดเหนี่ยวและมัดรวมจิตใจของประชาชนคนไทย พระมหากษัตริย์ถือเป็นธงชัยและเป็นเข็มทิศของประเทศ ในปี พ.ศ. 2500 – 2516 ที่ประเทศไทย ปกครองด้วยระบอบเผด็จการทหารอย่างชัดเจน สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันที่เข้มแข็งและ มั่นคงมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นหลักชัยของบ้านเมือง อีกทั้งยังสามารถคานอำนาจของฝ่ายทหาร รัฐบาลทหาร และแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 25-26)

นอกจากนั้น เอนกได้กล่าวถึงสถานการณ์การเมืองไทยระหว่างปี พ.ศ. 2549 - 2559 ว่าเป็นระยะเวลาที่สถาบันพระมหากษัตริย์ถูกสั่นคลอนและตั้งคำถาม ทำให้เกิดความคลุมเครือใน เรื่องความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในหมู่คนไทย แต่เขาก็สรุปว่า จากเหตุการณ์ สวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ความคลุมเครือก็ปรากฏเป็นคำตอบ ที่ชัดเจนด้วยการแสดงออกของความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์หรือต่อระบอบ ปรมิตตาภิธานราชาธิปไตย ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา ครองหลักทศพิธราชธรรมอย่างสมบูรณ์ เอนกเห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนทั้งชาติ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 53)

ปัจจุบัน เอนกมองประชาธิปไตยบนพื้นฐานของสังคมไทยว่า คนไทยยังนิยมสถาบัน พระมหากษัตริย์ให้เป็นสถาบันหลักนำชัยของชาติต่อไป หมายถึง การปกครองแบบ ปรมิตตาภิธานราชาธิปไตย ที่ผสมผสานไปกับหลักธรรมะของทุกศาสนา จากผลงานในอดีตของ พระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ที่นำพาประเทศผ่านพ้นวิกฤตต่างๆ เอนกเสนอว่า

สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่นักประชาธิปไตยต้องนำมาคิดพิจารณาประกอบการทำงานหรือต่อสู้เพื่อความก้าวหน้า มั่นคงและยั่งยืนของประชาธิปไตย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 57-58) เอนกมองและตีความประวัติศาสตร์หลัง 2475 ถึงปัจจุบัน โดยยืนยันว่า คนไทยไม่รักดีต่อระบอบประชาธิปไตยหรือการปกครองของคณะทหาร แต่สิ่งที่คนไทยส่วนใหญ่ยึดถือ จงรักภักดีและให้ความชอบธรรมมาโดยตลอด คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ และการมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขของรัฐ คนไทยส่วนใหญ่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ สถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบราชาธิปไตยก็เฉพาะเมื่ออยู่เหนือการเมืองและเป็นธรรมราชาเท่านั้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 58-59)

เอนกยังได้กล่าวถึงประชาธิปไตยของไทยและในแบบแผนของโลกตะวันออกอีกครั้ง โดยยืนยันว่า เราควรพิจารณาถึงการแสดงออกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยในแบบตะวันออกหรือกระแสนั้นที่นอกเหนือไปจากแบบตะวันตกบ้าง โดยเฉพาะของไทยเอง เราต้องกลับไปมองสถาบันหลักอันเป็นสถาบันดั้งเดิมของไทยในแง่ที่ติดต่อการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมากขึ้น เพื่อผสมผสานไปกับรูปแบบ หลักการและแนวทางของระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตก

เอนกเสนอให้มองประชาธิปไตยของไทยพร้อมไปกับ 70 ปีในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 โดยเสนอให้มองทั้งสองสิ่งเป็นเรื่องที่สอดคล้องกัน การทำความเข้าใจประชาธิปไตยของไทยให้ดียิ่งขึ้นต้องเข้าใจว่า โดยส่วนใหญ่ของเส้นทางประชาธิปไตยไทยอยู่ใน 70 ปีของรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 ดังนั้น การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของประชาธิปไตยและการเมืองไทยจำเป็นต้องพิจารณาและเข้าใจสิ่งที่รัชกาลที่ 9 ทรงได้ทำและวางรากฐานไว้ด้วย เพราะทั้งสองสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 62-63)

เอนกสรุปภาพรวมในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 ว่า ชาวไทยได้มั่งขวัญของชาติกลับคืนมาอีกครั้ง ด้วยพระราชกรณียกิจเพื่อสาธารณะประโยชน์และการดูแลปกนิกรทุกหมู่เหล่า ตลอดจนนำพาประเทศผ่านพ้นวิกฤตการณ์ต่างๆ รัชกาลที่ 9 ทรงออกแบบแนวทางการปกครองของระบอบปรมิตตาญาราชาธิปไตยที่เป็นธรรมราชหรือเป็นธรรมาธิปไตย ทรงฟื้นฟูสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่พึ่งและศูนย์รวมจิตใจคนไทยอีกครั้งอย่างมั่นคง ทรงคำนึงว่า ในสถานการณ์ของบ้านเมืองแบบใด สถาบันพระมหากษัตริย์ควรมีบทบาทที่เหมาะสมอย่างไร เป็นประชาธิปไตยที่ผสมผสานไปกับปรมิตตาญาราชาธิปไตยในแบบที่รัชกาลที่ 9 ทรงสร้าง และรัชกาลที่ 10 กำลังสืบสานต่อ เอนกแนะนำว่า ทั้งหมดนี้ควรมองเป็นนวัตกรรมและประดิษฐกรรมใหม่ทางการเมืองในลักษณะเฉพาะของประเทศไทย นักทฤษฎีประชาธิปไตยชาวไทยหรือสากลควรเห็นคุณค่ามากกว่าการวินิจฉัยชี้ขาดว่าไม่ใช่ประชาธิปไตยที่ดีตามรูปแบบของประชาธิปไตยตะวันตก เพราะการสร้างประชาธิปไตยต้องสร้างจากกฎเกณฑ์และหลักการทั่วไป แต่ก็ต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของประเทศด้วย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 63-64)

เอนกเสนอว่า ประชาธิปไตยไทยที่สามารถดำเนินไปได้ดีจำเป็นต้องเดินเคียงข้างกับ ปรมิตตาราชาธิปไตยที่อยู่เหนือและไม่อยู่ในฝักฝ่ายทางการเมือง ความชอบธรรมทางการเมืองของไทย นั้นอิงอยู่กับระบอบปรมิตตาราชาธิปไตย ประชาธิปไตยไทยสามารถดำเนินไปกับสถาบัน พระมหากษัตริย์ได้ เพราะไม่ใช่ระบอบกษัตริย์ที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และ สถาบันพระมหากษัตริย์ของเราไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองและการบริหารบ้านเมือง ยกเว้นที่จำเป็น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 67) เอนกได้อ้างถึงฉันทามติของชนชั้นนำไทยในอดีตว่า สถาบัน พระมหากษัตริย์มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งกับสังคมไทย เพราะได้เล็งเห็นความยิ่งใหญ่ของสถาบันและ พระบารมีจากประวัติศาสตร์ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย แต่พวกเขาก็ไม่ได้ปฏิเสธประชาธิปไตย จึงเห็นว่าประเทศไทยต้องมีระบอบการปกครองที่ผสมผสานทั้งสองระบอบนี้เข้าด้วยกัน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 68) ซึ่งเอนกเห็นด้วย

เอนกพิจารณาถึงความขัดแย้งของความคิดทางการเมืองเรื่องประชาธิปไตยของประเทศไทยในปัจจุบันและเห็นว่า แบ่งออกเป็น 2 มุมมองหลักที่มีจุดเน้นและให้ความสำคัญต่างกัน แต่ยึดถือระบอบประชาธิปไตยเหมือนกัน คือ 1) กลุ่มที่เน้นช่วยชนะในการเลือกตั้งและเสียงข้างมาก ในสภาผู้แทนราษฎร ไม่ต้องการให้พระมหากษัตริย์เข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมือง และ 2) กลุ่มที่ คำนึงถึงคุณภาพของประชาธิปไตย การเป็นประชาธิปไตยที่ไม่ฉ้อฉล ไม่คอร์รัปชัน เป็นธรรมธิปไตยและคำนึงถึงการตรวจสอบถ่วงดุลได้ กลุ่มนี้ยังยอมรับการนำของสถาบันหลักของ ชาชาติ ต้องนำเอาพระบรมราชาบาทและพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมา เป็นหลักช่วยในการแก้ปัญหาบ้านเมืองและพัฒนาประเทศร่วมด้วย เอนกทราบว่า ความคิดแบบที่ สองนี้อาจไม่เข้ากับความคิดเรื่องประชาธิปไตยแบบของตะวันตกนัก แต่เป็นความคิดที่อยู่บน รากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 69)

เอนกยังเสนอให้เห็นถึงประวัติศาสตร์การเมืองไทยในอดีตว่า มีกลุ่มที่สนับสนุนทั้งสถาบัน พระมหากษัตริย์และประชาธิปไตยไปพร้อมกัน แต่ต่อต้านการแทรกแซงของทหารทางการเมือง ทำให้ เห็นว่า ทั้งสองระบอบนี้สามารถไปด้วยกันได้ ไม่ขัดแย้งกัน (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 70-71)

ในตอนท้าย เอนกได้นำเสนอเงื่อนไขของประเทศไทยที่นักวิชาการผู้ยึดถือประชาธิปไตย เป็นอุดมการณ์เห็นเป็นทางออกในการพัฒนาประชาธิปไตยใน 2 ทาง ณ ปัจจุบัน คือ 1) ยอมรับ ในปรมิตตาราชาธิปไตย (limited monarchy) ยอมรับความชอบธรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามคูลก่าลังและคูลทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของประเทศ ให้ราชาธิปไตยเป็นที่อิงและประคับประคอง ประชาธิปไตย เป็นที่มาแห่งความชอบธรรมทางการเมืองและผ่องถ่ายความชอบธรรมนี้ไปสู่ระบอบ ประชาธิปไตยในอนาคต ให้ประชาธิปไตยสามารถสร้างความชอบธรรมให้ระบอบเองได้ และ 2) การไม่ยอมรับในสถาบันพระมหากษัตริย์ทางการเมือง สร้างสาธารณรัฐที่มีพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุข โดยพระมหากษัตริย์ไม่สามารถยุ่งเกี่ยวทางการเมืองได้ ทรงเป็นประมุขเพียง

ในนามและเกียรติยศ หรือยกเลิกสถาบันพระมหากษัตริย์ไปเลย ด้วยหวังว่าประเทศไทยจะเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตก เอนกเตือนว่า ในแนวทางหลังนี้ ขอให้ระมัดระวังถึงการล้มลงและสูญเสียไปทั้งสองสถาบันของชาติ คือ ทั้งประชาธิปไตยและราชาธิปไตย เอนกได้แสดงจุดยืนในทางสองแพร่งดังกล่าวว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่จะประสบความสำเร็จได้ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของสังคม ความสร้างสรรค์ของคนในประเทศที่จะออกแบบประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับคูลกำลังและดุลทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของสังคม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 72-73)

จากมุมมองของเอนกที่แบ่งแนวคิดในการพัฒนาประชาธิปไตยที่อยู่ในการถกเถียงของสังคมออกเป็น 2 ทางเท่านั้น ดูเหมือนว่าจะจะเป็น 2 ทางที่สุดโต่งและไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง แต่ในความเป็นจริง ยังมีนักวิชาการ นิสิตนักศึกษาและประชาชนที่นำเสนอทางออกในการพัฒนาประชาธิปไตยไปในแนวทางอื่นๆ ที่อยู่ระหว่าง แนวทางที่ 1 และ 2 นี้ เช่น การปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ตามบริบทในปัจจุบัน

เอนกกล่าวว่า ประเทศไทยควรเป็นราชอาณาจักรที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การตัดมิให้พระมหากษัตริย์ยุ่งเกี่ยวทางการเมืองเลยนั้นเป็นไปได้ในระยะที่มองเห็น สถาบันพระมหากษัตริย์ยังต้องเป็นที่พึ่งพิงของระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่ประชาธิปไตยเองก็ต้องพยายามสร้างความชอบธรรมและการยอมรับจากประชาชนด้วยตัวเอง ดุลอำนาจระหว่างปรimitาตุราชธิปไตยและประชาธิปไตยในสังคมไทยนั้นสามารถแปรเปลี่ยนไปได้จากผลงานของระบอบและอาจกลับไปกลับมาได้ในอนาคต และการพัฒนาประชาธิปไตยไทยให้เหมาะสมต้องอยู่แบบระบอบผสมผสาน (mixed regime) เป็นการปกครองแบบผสมผสานดุลอำนาจของทุกฝ่ายในสังคมเข้าด้วยกัน คือ ทำให้กลุ่มของ The One, The Few และ The Many อยู่ร่วมกันในการเมืองการปกครองประเทศได้และด้วยความเห็นชอบร่วมกัน ซึ่ง The One ของไทย นั่นคือพระมหากษัตริย์ ส่วน The Few ได้แก่ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการของประเทศ รวมถึงข้าราชการทั้งทหารและพลเรือน พรรคการเมืองและผู้นำทางการเมือง สื่อมวลชนในฐานะที่เป็นนักสร้างและนำเสนอความคิดต่อสาธารณะ และกลุ่มการเมืองต่างๆ ส่วน The Many ได้แก่ ปวงชนชาวไทยทุกกลุ่ม ทุกชนชั้น ทุกระดับรายได้ โดยเฉพาะผู้คนในชั้นพื้นฐานของประเทศและชนชั้นกลางระดับล่าง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562, น. 73-74)

ส่วนหนังสือเล่มล่าสุดของเอนกเรื่อง *ทวิทรรศน์: ผสานตะวันตก-ตะวันออก ประชาธิปไตยประชาสังคม การนำและการพัฒนา* ซึ่งเผยแพร่เมื่อต้นปี 2563 เอนกได้กล่าวถึงประชาธิปไตยแบบไทยไว้อย่างชัดเจนว่า ประชาธิปไตยแบบตะวันออกมีที่มาใกล้กับประชาธิปไตยแบบไทย และคนที่พูดเรื่องประชาธิปไตยแบบไทยนั้น พูดตั้งแต่วันแรกๆ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วว่า การสร้างประชาธิปไตยแบบคณะราษฎรเป็นไปได้ยาก แต่ต้องสร้างประชาธิปไตยแบบไทย (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2563, น. 48) ซึ่งประชาธิปไตยแบบคณะราษฎรก็คือประชาธิปไตยที่มีต้นแบบจากตะวันตก

ไม่เหมือนกับประชาธิปไตยแบบไทย และเราต้องสร้างประชาธิปไตยแบบไทยสำหรับประเทศไทย เอนก ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยแบบไทยไว้ 2 ความหมาย คือ 1) อย่าให้อำนาจแก่สภามากนัก เพราะสภาแบบไทยๆ เป็นที่ทะเลาะเบาะแว้งกัน เพราะฉะนั้น จึงให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหารให้ชัดเจน และให้อำนาจฝ่ายสภาให้น้อย และ 2) ประชาธิปไตยแบบไทยที่ต้องให้บทบาท ให้ตำแหน่ง ให้พระเกียรติยศแก่พระมหากษัตริย์ด้วย จะเอาพระมหากษัตริย์เป็นเพียงหุ่นหรือเป็นเพียงตรายางเพื่อประทับตราว่าถูกต้องชอบธรรมไม่ได้ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2563, น. 48) ในที่นี้ เราสนใจในความหมายที่สอง ซึ่งเอนกย้าข้อเสนอถึงการสร้างประชาธิปไตยในแบบที่มีลักษณะเฉพาะของไทย โดยเราต้องให้บทบาท ตำแหน่งแห่งที่ รวมทั้งให้พระเกียรติยศแก่พระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ทั้งนี้ เอนกใช้ข้อมูลเรื่องความยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ไทยผ่านการมอง และการตีความประวัติศาสตร์ไทยของเขาเพื่อสนับสนุนข้อเสนอแนะเรื่องดังกล่าว

ดังนั้น ข้อเสนอในระยะเวลาที่ 3 ซึ่งเป็นความคิดทางการเมือง ณ ปัจจุบันของเอนก ได้แก่ การสร้างประชาธิปไตยที่มีลักษณะเฉพาะของไทย แต่ต้องคงสาระหลักของประชาธิปไตยไว้และนำลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยและความเป็นตะวันออกดั้งเดิมที่ดิงามผสมผสานให้เข้ากับอุดมการณ์ประชาธิปไตย ลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยประการสำคัญคือเรื่องพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ต้องผสมผสานให้เข้ากับประชาธิปไตยของไทย เพราะเอนกมองว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นทุนทางสังคมที่ยิ่งใหญ่ของไทย เรามีพระมหากษัตริย์เป็นหลักให้แก่ประเทศ คนไทยขาดพระมหากษัตริย์ไม่ได้ สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันเดียวของไทยที่ได้รับความชอบธรรมเชิงระบอบ เป็นที่มาของความชอบธรรมของผู้ปกครองจากทุกระบอบ ช่วยประคับประคองระบอบการเมืองทุกชนิด สถาบันพระมหากษัตริย์ที่รัชกาลที่ 9 ทรงสร้าง และรัชกาลที่ 10 กำลังสานต่อ นั้นมีลักษณะพิเศษเฉพาะในการปกครองของพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) เป็นระบอบกษัตริย์ที่มีวิถีปฏิบัติแบบใหม่ เป็นนวัตกรรมใหม่ของการเมืองไทย เป็นธรรมราชา ที่ได้ผลในการนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศและพื้นผวากฤตต่างๆ ได้อีกทั้งมีความชอบธรรม เป็นที่ยอมรับ มีความต่อเนื่อง และผสมผสานเข้ากับการเมืองแบบใหม่ ราชการ โดยเฉพาะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชนที่เรียกว่าราชประชาสมาสัย ได้เป็นอย่างดี สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมใจของคนไทยทั้งชาติ คนไทยต้องการผู้ที่เขารักและศรัทธา ซึ่งไม่ใช่เพียงผู้นำที่มาจากกาเลือกตั้งเท่านั้น ซึ่งในจุดนี้ก็แตกต่างกับจากประชาธิปไตยแบบตะวันตก

เอนกเสนอว่า ประเทศไทยจำเป็นต้องมีสถาบันพระมหากษัตริย์และมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สถาบันพระมหากษัตริย์ต้องอยู่คู่กับประชาธิปไตย เราไม่สามารถตัดพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นดูลกำลังและดุลทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของสังคมไทยออกจากรบอบประชาธิปไตยไทยในปัจจุบันได้ สถาบันพระมหากษัตริย์ยังต้องเป็นที่พึ่งพิงของระบอบประชาธิปไตยระหว่างการพัฒนาหรือสร้างความชอบธรรมของระบอบประชาธิปไตยเอง จนระบอบ

ประชาธิปไตยของไทยหยั่งรากลึกในประเทศและไม่กลับไปเป็นเผด็จการอีก เราต้องให้บทบาทให้ตำแหน่งและให้พระเกียรติยศแก่พระมหากษัตริย์ในความเป็นจริงด้วย ประชาธิปไตยต้องขอรับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยและพระปรีชาญาณจากพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์และนำมาปฏิบัติในการปฏิรูป พัฒนาประเทศ รวมทั้งแก้ปัญหาต่างๆ ความคิดนี้ของเอนกใกล้เคียงกับข้อเสนอของภิญโญ ไตรสุริยธรรมา นักเขียนชื่อดัง ที่พูดเรื่องการปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เป็นราชประชาสมาสัยแบบใหม่ในยุค 2563 ซึ่งภิญโญมองว่าเป็นทางออกเดียวของวิกฤตความขัดแย้งของประเทศไทยในปัจจุบัน ภิญโญเสนอว่า พระมหากษัตริย์กับประชาชนต้องอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ส่วนสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ต้องอยู่คู่กับประชาธิปไตยเช่นกัน เพราะทั้งสองเป็นคุณค่าสูงสุดของสังคมไทย และเราต้องหาจุดสมดุลใหม่ร่วมกันในยุคปัจจุบัน (THE STANDARD TEAM, 2563) แต่ภิญโญไม่ได้เสนอถึงบทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยอย่างชัดเจนเท่าเอนก

เอนกเสนอให้สร้างและพัฒนาประชาธิปไตยไทยในรูปแบบระบอบผสมผสาน (mixed regime) ด้วยเหตุผลเพื่อให้เป็นไปตามดุลอำนาจของทุกฝ่ายในสังคมไทย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ อันเป็นลักษณะเฉพาะของไทย เป็นเอกบุรุษ (the one) ในระบอบผสมผสาน แต่เอนกไม่ได้กล่าวถึงรูปธรรมของผลลัพธ์ในการจัดความสัมพันธ์ของสถาบันทางการเมืองของทั้งสามองค์ประกอบของระบอบผสมผสานอย่างชัดเจนว่า จะเป็นในลักษณะใด เขาได้เพิ่ม The one ในฐานะที่เป็นเอกบุคคผล และ The few ในฐานะคณะบุคคลเข้ากับประชาธิปไตย โดยบอกว่า The one, The few และ The many นั้นคือสถาบันหรือตัวแสดงทางการเมืองใดเท่านั้น

ทั้งนี้ เอนกได้หยิบยกและนำเสนอแง่มุมทางประวัติศาสตร์เหตุการณ์ต่างๆ ของการเมืองไทยผ่านมุมมองและการตีความของเขา ซึ่งเป็นความพยายามในการแสดงให้เห็นถึงพลังทางวัฒนธรรมและความชอบธรรมทางประวัติศาสตร์ของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยตั้งแต่ในอดีต เป็นเหตุผลเพื่อสนับสนุนข้อเสนอแนะในการสร้างประชาธิปไตยในแบบที่มีลักษณะเฉพาะของไทยดังกล่าว นับเป็นการประนีประนอมดุลอำนาจและกำลังที่แท้จริงของสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์ที่เอนกอ้างถึงเป็นในรัชสมัยของรัชกาลที่ 9 และเอนกมองว่ารัชกาลที่ 10 ต้องเป็นเช่นเดียวกัน เอนกมองสถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งสถาบัน มิใช่พระมหากษัตริย์องค์ใดองค์หนึ่ง เป็นความชอบธรรม

ดังนั้น ข้อเสนอแนะของเอนกในระยะที่ 3 เรื่องบทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย คือ พระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นประมุขและเป็นหลักของประเทศ สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมใจของคนไทยทั้งชาติ พระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเอกบุรุษ (the one) ของประชาธิปไตยไทยในรูปแบบระบอบ

ผสมผสาน (Mixed Regime) พระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องมีบทบาทอย่างแท้จริง ในประชาธิปไตยของไทย ด้วยการเป็นที่พึ่งพิงและให้คำแนะนำกับระบอบประชาธิปไตย

บทสรุปและงานวิจัยในอนาคต

การศึกษาความคิดทางการเมืองของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ในการแสวงหาความหมายใหม่ ของประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับประเทศไทย ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาทและสถานะของสถาบัน พระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย ด้วยวิธีการศึกษามุมมองและการตีความสถานการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ของเอนก และศึกษาข้อเสนอแนะ ในเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย ผลการศึกษาพบว่า ความคิดทางการเมืองของเอนกเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตย ของไทย แบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 งานเขียนในระยะแรกที่เอนกได้นำเสนอการสร้าง ประชาธิปไตยของไทยด้วยหลักการประชาธิปไตยแบบตะวันตก ตั้งแต่วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท จนถึงงานเขียนก่อนหนังสือเรื่อง ทักษิณา-ประชานิยม ในระยะนี้ เอนกได้กล่าวถึงบทบาทและ สถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยอยู่บ้าง เขาต้องการรักษาการมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐและระบอบกษัตริย์ซึ่งเป็นระบอบหลัก ดั้งเดิมของไทยไว้ โดยเดินคู่ไปกับระบอบประชาธิปไตยได้ แต่ไม่มีข้อเสนอแนะที่ชัดเจนเป็น รูปธรรมถึงบทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์หรือสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตย ไทย ส่วนในระยะที่ 2 หลังการเกิดปรากฏการณ์ทักษิณา-ประชานิยม เป็นระยะที่เอนกให้ข้อเสนอแนะ ถึงการให้บทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย ผ่านการใช้ระบอบผสม (Mixed Regime) โดยพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์มี สถานะเป็นเอกบุรุษที่ต้องมีบทบาทในการถ่วงดุลระบอบประชาธิปไตยเพื่อแก้ปัญหาประชาธิปไตย และระยะที่ 3 เป็นระยะที่ให้ข้อเสนอแนะถึงการให้บทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และ สถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทย โดยเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างประชาธิปไตยในแบบ ที่มีลักษณะเฉพาะของไทยเอง ซึ่งเป็นความคิดของเอนกถึงในปัจจุบันด้วย เอนกเสนอให้สร้างและ พัฒนาประชาธิปไตยที่มีลักษณะเฉพาะของไทยในรูปแบบระบอบผสมผสาน (mixed regime) เช่นเดียวกับในระยะที่ 2 แต่เพื่อให้สอดคล้องกับดุลกำลังและดุลทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของ สังคมไทย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นเอกบุรุษ (the one) ของ ประชาธิปไตยไทยในรูปแบบระบอบผสมผสาน โดยเอนกได้นำเสนอแง่มุมทางประวัติศาสตร์การ เมืองไทยผ่านมุมมองและการตีความของเขาเพื่อสนับสนุนข้อเสนอแนะในการสร้างประชาธิปไตยที่มี ลักษณะเฉพาะของไทยนี้ ด้วยสถานะที่พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐ และพระมหากษัตริย์และ สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทเป็นที่พึ่งพิงและให้คำแนะนำกับระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้ระบอบ

ประชาธิปไตยหยั่งรากลึกเป็นในประเทศไทย โดยเป็นการประนีประนอมตุลกำลังที่แท้จริงของสังคมไทยเข้าด้วยกัน

จากความคิดทางการเมืองของเอนกที่ได้กล่าวไปนั้น แสดงให้เห็นว่า เอนกยึดถือและให้ความสำคัญกับบริบทของเหตุการณ์ ความเป็นจริงทางการเมืองและสังคมไทยมากกว่ายึดติดกับตำรา โดยเฉพาะตำราของตะวันตก ในการสร้างข้อเสนอแนะในการสร้างประชาธิปไตยของไทย เอนกเป็นต้นแบบของนักคิดนักวิชาการที่เสนอการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศไทยที่ออกจากรอบแนวคิดที่เคร่งครัดของตะวันตก โดยไม่ปรับเปลี่ยนใดๆ อีกทั้งยังเป็นนักคิดนักวิชาการคนแรกๆ ที่ให้ข้อเสนอแนะทางการเมืองในเรื่องบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือเป็นการเปิดประตูทางความคิดให้กับวงวิชาการรัฐศาสตร์ให้กว้างขึ้นในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย แต่อย่างไรก็ตาม เอนกไม่ได้ปฏิเสธอุดมการณ์สำคัญของประชาธิปไตยโดยสิ้นเชิง เพราะเอนกยังเสนอให้ใช้ระบอบผสมผสานที่มีคุณค่าประชาธิปไตยเป็นแกนหลัก

จุดเด่นของเอนกอีกประการคือ การอธิบายและชี้ให้เห็นประวัติศาสตร์ไทยอย่างเป็นระบบที่ประชาธิปไตยและราชาธิปไตยสามารถผสมกลมกลืนกันได้เป็นอย่างดีในหลายสิบปีมานี้ โดยชี้ว่าเป็นนวัตกรรมทางการเมืองของไทยเอง ที่อาศัยลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยดั้งเดิมผสมกลมกลืนเข้ากับประชาธิปไตยที่เป็นค่านิยมสากล เพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของคนไทย เอนกใช้การตีความประวัติศาสตร์ทางการเมืองของการเดินเคียงคู่กันระหว่างราชาธิปไตยและประชาธิปไตยแบบเฉพาะของไทย เป็นนวัตกรรมทางการเมืองของไทย มาอธิบายการเมืองไทยเพื่อสร้างความชอบธรรมเชิงประวัติศาสตร์ให้กับบทบาทและสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยไทย โดยออกจากแนวคิดดั้งเดิมของประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งจะเปิดกว้างมุมมองความคิดให้กับนักพัฒนาประชาธิปไตยไทยให้ออกจากรอบแนวคิดประชาธิปไตยของตะวันตกอย่างเคร่งครัด เอนกไม่ได้มองว่า ประชาธิปไตยนั้นล้มเหลวหรือเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่ประชาธิปไตยไทยต้องปรับตัวให้เข้ากับปริมิตตาราชาธิปไตยของไทยด้วย เขาเสนอให้ผู้พัฒนาประชาธิปไตยไทยมีความคิดที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยกล้านำความเป็นไทยเข้าไปผสมผสานกับการสร้างประชาธิปไตยของไทยให้ก้าวหน้า มั่นคงและยั่งยืน โดยต้องยอมรับความจริงเรื่องลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยในส่วนของตุลกำลังและตุลทางวัฒนธรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เป็นจริงของสังคมไทย

ข้อเสนอแนะของเอนกเรื่องบทบาทและสถานะของพระมหากษัตริย์และสถาบันพระมหากษัตริย์ในประชาธิปไตยของไทยอาจเทียบเคียงได้กับข้อเสนอแนะของนักข่าวและนักวิชาการชาวอังกฤษที่ไว้ในทางเดียวกัน คือ Walter Bagehot (1867) และ Vernon Bogdanor (1995)

ส่วนข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต ควรต้องติดตามศึกษาและวิเคราะห์บริบทของการเมืองและสังคมไทยที่เปลี่ยนไปว่า สามารถนำข้อเสนอแนะของเอนกไปปรับใช้ได้จริงและบังเกิดผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพตามความตั้งใจของเอนกหรือไม่ เกิดการสร้างประชาธิปไตยที่มีลักษณะเฉพาะของไทย เป็นประชาธิปไตยที่มีความชอบธรรมในเชิงระบอบ ได้รับการยอมรับจากประชาชนด้วยตัวเอง และหยั่งรากลึกลงในประเทศไทยในที่สุดหรือไม่ โดยให้กาลเวลาและผลปฏิบัติชี้ให้เห็น หากไม่เป็นเช่นนั้น ควรพัฒนาและแก้ไขปัญหาของประชาธิปไตยไทยอย่างไร และเอนกจะให้ข้อเสนอแนะอย่างไรต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- คณะกรรมการศึกษาแนวทางการสร้างความปรองดอง สถาปนาปฏิรูปแห่งชาติ. (2558). *รายงานการศึกษาและข้อเสนอแนะแนวทางการสร้างความปรองดอง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และจรัสศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2556). *ตุลา-ตุลา: สังคม-รัฐไทยกับความรุนแรงทางการเมือง* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ไทยรัฐ. (2560). *กต.ตั้ง 20 คกก.พัฒนาพรรคการเมืองเพื่อการปฏิรูป มี 'เอนก' นั่ง ปธ..* <https://www.thairath.co.th/content/877635>
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งศาสตราจารย์พิเศษ. (2553, 31 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 127 ตอนพิเศษ 104 ง, น. 17). <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2553/E/104/17.PDF>
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านต่างๆ. (2560, 15 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 134 ตอนพิเศษ 205 ง, น. 1-6). <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/E/205/111.PDF>
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง การประกาศแผนการปฏิรูปประเทศ. (2561, 6 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 135 ตอนพิเศษ 24 ก, น. 1-2). http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2561/A/024_1/1.PDF
- พรรครวมพลังประเทศไทย (1-8). *คู่มือผู้สมัคร สส. พรรครวมพลังประเทศไทย*. [เอกสารอัดสำเนา]. สำนักงานพรรครวมพลังประเทศไทย: พรรครวมพลังประเทศไทย.
- ยุกติ มุกดาวิจิตร และคณะ. (2561). *ปริทัศน์คนเดือนตุลา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2551). *ราชประชาสมาสัย*. <https://mgronline.com /daily/detail/9510000134354>

- วิทยากร เชียงกุล. (2538). *ปัญญาชน: ชนชั้นนำในโลกยุคข้อมูลข่าวสาร*. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.
- สุจิต บุญบงการ. (2561). *100 ปี พัฒนาการเมืองไทย ปฏิสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดชาตินิยม
อนุรักษ์นิยม เสรีนิยมและสังคมนิยม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2536). *มือบมือถือ: ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับพัฒนาการประชาธิปไตย*.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. (2538). *สองนคราประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2548). *พิศการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ openbooks.
- _____. (2550). *ทักษิณา-ประชานิยม (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. (2557). *แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของ
ประชาธิปไตย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2558). *ตะวันออก-ตะวันตก ใครสร้างโลกสมัยใหม่ (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. ปทุมธานี:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.
- _____. (2558). *ไทยในยุคบูรพาภิวัตน์ โลกที่เปลี่ยนไป จาก 14 ตุลาคม 2516 ถึง
14 ตุลาคม 2558*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- _____. (2558). *บูรพาภิวัตน์ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์
ปัญญาสาธารณะ.
- _____. (2558). *ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน: อ่านและสอนที่จอห์นส์
ฮอปกินส์ (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- _____. (2559). *แห่งประชาธิปไตยโลก พิศประชาธิปไตยไทย*. นนทบุรี: มูลนิธิ
สถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- _____. (2560). *เอนกทรรศน์*. กรุงเทพฯ: สถาบันคลังปัญญาด้านยุทธศาสตร์ชาติ
วิทยาลัยรัฐกิจ มหาวิทยาลัยรังสิต.
- _____. (2561). *ราชาธิปไตย*. นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- _____. (2562). *เค้าโครงความคิดพินิจการเมืองไทย*. นนทบุรี: มูลนิธิสถาบัน
สร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.
- _____. (2562). *พระมหากษัตริย์กับความเป็นไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันคลังปัญญา
ด้านยุทธศาสตร์ชาติ วิทยาลัยรัฐกิจ มหาวิทยาลัยรังสิต.
- _____. (2563). *ทวิทรรศน์: ฝสานตะวันตก-ตะวันออก ประชาธิปไตย ประชาสังคม
การนำและการพัฒนา*. นนทบุรี: มูลนิธิสถาบันสร้างสรรค์ปัญญาสาธารณะ.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และวลัยพร รัตนเศรษฐ์. (2557). *รัฐประศาสนศาสตร์พลเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

THE STANDARD TEAM. (2563). *ปฏิรูปสถาบันให้เป็นราชประชาสมาสัย ราชกับประชาชนอยู่ร่วมกัน คือทางออกเดียวของประเทศไทย*. <https://thestandard.co/institutional-reform-to-become-the-royal-pracha-samasai/>

ภาษาอังกฤษ

Laothamatas, A. (1984). *Post-World War II Agricultural Development Policy in Taiwan and South Korea*. (Master of Arts, University of Georgia).

_____. (1988). Business and Politics in Thailand: New Patterns of Influence. *Asian Survey*, 28 (4), 451-470.

_____. (1992). *Business Associations and the New Political Economy of Thailand: From Bureaucratic Polity to Liberal Corporatism*. Boulder, Colo.: Westview Press.

_____. (1995). The Politics of Structural Adjustment Reform in Thailand: A Political Explanation of Economic Success. in MacIntyre, A.J. and Jayasuriya, K. (eds), *The dynamics of economic policy reform in South-East Asia and the South-West Pacific*, (32-49). Kuala Lumpur: Oxford University Press

_____. (1996). A Tale of Two Democracies: Conflicting Perceptions of Elections and Democracy in Thailand. in R.H. Taylor (eds), *The Politics of Elections in Southeast Asia*, (201-223). New York: Woodrow Wilson Center Press

_____. (eds). (1997). *Democratization in Southeast and East Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies; Chiang Mai: Silkworm Books.

Bagehot, W. (1867). *The English Constitution*. Oxford: Oxford University Press

Bogdanor, V. (1995). *The Monarchy and the Constitution*. Oxford: Clarendon Press

- Doner, R. F., & Laothamatas, A. (1994). Thailand: Economic and Political Gradualism. in Haggard, Stephan and Webb, Steven B. (eds), *Voting for reform: democracy, political liberalization, and economic adjustment*, (411-452). Washington, D.C.: Oxford University Press, for World Bank
- Jed, W. A. (2013). Constitutional Change and the Mixed Constitution. in *Cicero on Politics and the Limits of Reason*, (80-119). Cambridge: Cambridge University Press
- Morrow, J. (2005). Mixed Government, Balanced Constitutions and the Separation of Powers. in *History of Western Political Thought: A Thematic Introduction*, (227-247). New York: Palgrave Macmillan
- Pocock, J. A. G. (2009). *Political Thought and History: Essays on Theory and Method*. Cambridge: Cambridge University Press